

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРИУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ПОЛІТОЛОГІЇ ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

До захисту допустити:

Завідувач кафедри

 Максим БУЛИК

«15» травня 2024 р.

«РОЛЬ НАТО У ПРОТИДІ ТЕРОРИЗМУ»

Кваліфікаційна робота здобувача вищої освіти першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньо-професійної програми «Міжнародні відносини» Фрунзе Дар'ї Миколаївни

Науковий керівник:

Булик М. В., к.політ.н., доцент кафедри політології та міжнародних відносин

Фесенко М. В., д.політ.н., провідний науковий співробітник відділу трансатлантичних досліджень Інституту всесвітньої історії НАН України

Кваліфікаційна робота захищена з оцінкою відмінно / 90 / А

Секретар ЕК

Анастасія ТРОФИМЕНКО

«11» червня 2024 р.

Київ – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФЕНОМЕНУ ТЕРОРИЗМ: ПОНЯТТЯ, ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ БОРОТЬБИ	8
РОЗДІЛ 2. НАТО ТА ПРОТИДІЯ З ТЕРОРИЗМОМ: ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ.....	22
РОЗДІЛ 3. БОРОТЬБА НАТО З ТЕРОРИЗМОМ В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО- УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ	39
ВИСНОВКИ.....	56
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	58

ВСТУП

Актуальність теми. Роль НАТО у протидії тероризму відіграє ключове значення у забезпеченні міжнародної безпеки та стабільності. Альянс виконує цю роль шляхом координації зусиль своїх членів у запобіганні терористичним загрозам, реагуванні на них та протидії їм. Організація має широкі можливості для обміну розвідувальною інформацією, аналізу та реагування на потенційні терористичні загрози.

НАТО активно співпрацює з іншими міжнародними організаціями, такими, як ООН та Європейський Союз, для координації дій у боротьбі з тероризмом. Крім того, здійснює спільні військові операції та навчання з партнерами у різних частинах світу для контролю над терористичними групами, розвиває нові стратегії та тактики для протидії терористичним загрозам і адаптується до змін у сучасному терористичному ландшафті.

Альянс підтримує розвиток партнерських відносин з країнами, що стикаються з терористичними загрозами, надаючи їм допомогу у побудові їхніх військових та розвідувальних потенціалів. Він зосереджується на підвищенні рівня готовності своїх членів до протидії терористичним атакам та забезпеченні ефективної відповіді на них.

НАТО розробляє та впроваджує програми з підвищення кібербезпеки для захисту від кібератак, які можуть бути пов'язані з тероризмом. Цей альянс підтримує зусилля у сфері контролю за поширенням зброї масового знищення та недопущення її використання терористичними групами, вдосконалює системи реагування на терористичні загрози шляхом підвищення координації та співробітництва між своїми членами.

Тема дослідження актуальна і набуває все більшого значення в контексті сучасного світу. Тероризм залишається однією з найбільших загроз безпеці світового співтовариства, вимагаючи постійного уваги та дій. Актуальність полягає в тому, що терористичні організації постійно змінюють свої методи та

стратегії, а також активно використовують нові технології для досягнення своїх цілей.

Крім того, тероризм є глобальним явищем, яке може впливати на будь-яку країну чи регіон, тому протидія йому вимагає спільних зусиль всіх країн та міжнародних організацій. Актуальність теми також підкреслюється тим, що терористичні акти часто спрямовані на цінності, демократію та свободу, що ставить під загрозу стабільність та безпеку суспільства. Таким чином, ефективна боротьба з тероризмом залишається однією з найбільш важливих та актуальних завдань для всіх країн світу.

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає в аналізі та оцінці ролі НАТО в протидії тероризму.

На основі визначеної мети було поставлено ряд завдань:

- дослідити теоретичні аспекти феномену тероризму та його законодавче регулювання;
- проаналізувати практичний аспект дій НАТО щодо протидії тероризму;
- розглянути боротьбу НАТО з тероризмом в контексті російсько-української війни.

Об'єкт дослідження – стратегії, методи та ефективність дій Альянсу у запобіганні терористичним загрозам, реагуванні на них та співпраці з іншими міжнародними організаціями та країнами.

Предмет дослідження – роль НАТО у протидії тероризму.

Методи дослідження. Під час написання роботи були використані такі методи, як:

- діалектичний метод застосовувався для аналізу взаємозв'язків, протиріч та розвитку явищ у контексті протидії тероризму. Він орієнтований на вивчення ролі НАТО у боротьбі з терористичними загрозами шляхом розгляду позитивних і негативних аспектів співпраці з партнерами, такими як інші міжнародні організації та держави.

– історико-правовий метод дав можливість вивчити еволюцію правових норм та міжнародних договорів, які регулюють співпрацю між НАТО та іншими країнами у сфері протидії тероризму. Аналіз історичних даних про активність НАТО дозволяє зрозуміти зміни в її стратегії та підходах до боротьби з цим явищем.

– формально-логічний (догматичний) метод було зосереджено на систематизації та аналізі офіційних документів, положень та правил, що регулюють діяльність НАТО у сфері боротьби з тероризмом. Він дозволяє визначити принципи та норми, які керують діями Альянсу в цьому напрямі.

– системно-структурний метод вивчення передбачав аналіз структури НАТО, її інституційних механізмів та взаємодії з іншими міжнародними організаціями у протидії тероризму. Шляхом вивчення взаємозв'язків між складовими частинами системи можна зрозуміти ефективність дії НАТО у цій сфері.

Теоретичне значення результатів дослідження полягає у розширенні наукового розуміння ролі НАТО у протидії тероризму через застосування різних методів аналізу. Це дозволить глибше зрозуміти принципи та стратегії, які використовує Альянс у своїй діяльності, а також виявити можливості для подальшого вдосконалення їх ефективності.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що його результати можуть бути використані для навчання та підготовки фахівців у сфері боротьби з тероризмом та міжнародної безпеки.

Апробація результатів роботи. Результати даного дослідження були апробовані в рамках науково-практичних конференцій, а саме: «Суспільно-політичні трансформації у XXI столітті: локальні, національні та глобальні контексти» (18 квітня 2024 року) та «Декада студентської науки 2024» (4–15 березня 2024 року).

Структура та обсяг дослідження. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний

обсяг роботи становить 60 сторінок, список використаних джерел містить 50 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФЕНОМЕНУ ТЕРОРИЗМ: ПОНЯТТЯ, ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ БОРОТЬБИ

У світлі зростання терористичних загроз, з якими зіткнулася Україна в останні роки, стають особливо актуальними нормативні питання у регулюванні боротьби проти тероризму. На жаль, українці на власному досвіді відчували наслідки неправильного та розширеного тлумачення як самого тероризму, так і терористичної діяльності загалом. Для створення ефективної системи боротьби з терористичною діяльністю необхідне чітке розуміння таких основних понять, як терор, тероризм та терористичний акт.

У багатьох міжнародних конвенціях, правових актах окремих держав та наукових працях зустрічається багато визначень поняття "тероризм". Ці визначення часто суперечливі: одні є занадто вузькими і обмеженими, орієнтованими на конкретні терористичні акти, що виключає їх багатостороннє тлумачення, інші ж, навпаки, надто загальними та широкими, що дозволяє безліч трактувань. [8, с.7].

Слово «тероризм» походить від французького «terrorisme», що на початку мав певну позитивну конотацію і асоціювався з режимом якобінців під час Великої французької революції, спрямованим на укріплення демократії, хоча це сьогодні здається парадоксальним. Таке визначення тероризму, яке залишилося в окремих словниках, вже не відповідає сучасним реаліям і вважається анахронізмом.

Латинське слово «terror» означає страх, жах, тому тероризм можна пов'язувати з будь-якими діями, що використовують залякування як засіб досягнення мети. Це створює головну проблему визначення даного поняття – його широке коло застосування. Більше того, визначення тероризму в основному не вирішувалося юристами, але іншими спеціалістами, що призвело до неюридичного тлумачення в літературі.

Ще одна проблема полягає у суб'єктивному сприйнятті тероризму: одна і та ж особа може бути розглянута різними групами як терорист або як борець за свободу. В українському законодавстві тероризм визначається як суспільно небезпечна діяльність, яка включає свідоме і цілеспрямоване застосування насильства, таке як захоплення заручників, підпали, вбивства, тортури, залякування населення та органів влади, або вчинення інших злочинів з метою досягнення певних кримінальних цілей [14].

Будь-які спроби визначити тероризм шляхом переліку конкретних дій, в яких він може виявлятися, можна вважати обмеженими з погляду перспектив. З розвитком науки і техніки з'являтимуться нові види та форми тероризму, які в певний момент можуть виходити за рамки дії відповідних «предметних» Конвенцій та внутрішньодержавних нормативно-правових актів.

Тероризм – це суспільно небезпечна діяльність або загроза такої діяльності, спрямована на залякування населення або окремих соціальних груп з метою безпосереднього чи опосередкованого впливу на прийняття певних рішень або відмову від них в інтересах терористів [24, с.332].

Тероризмом можна назвати насильство, що містить загрозу іншого, ще більшого насильства, з метою викликати паніку, руйнування або порушення державного чи суспільного порядку, викликати страх, примусити противника прийняти бажане рішення або викликати політичні та інші зміни[15].

Такі наукові визначення дозволяють виокремити характерні ознаки тероризму:

1) Організоване насильство, спрямоване на створення загальної небезпеки або загрози для життя інших осіб або охоронюваних благ [20, с.44].

2) Цілеспрямоване створення соціального страху та напруженості з метою залякування певної частини населення; публічний характер дій з позиції терористів [27, с.128].

3) Виконавці зазвичай не приховуються, а навпаки, беруть на себе відповідальність за свої дії, оскільки вони розглядаються як засіб досягнення мети [30, с.41].

4) Вплив на певні особи з метою маніпулювання поведінкою інших груп населення, що перевищує безпосередніх жертв насильства [34, с.117].

5) Кінцеві цілі терористів часто не пов'язані з конкретними проявами насильства, але з політичними, соціальними або ідеологічними змінами.

6) Тактична мета тероризму – привернути увагу до проблеми, стратегічна – досягнути певних політичних, соціальних або ідеологічних цілей.

7) Акти тероризму включають у себе традиційні форми загальних кримінальних діянь.

8) Тероризм паралізує опозицію з боку громадськості.

9) Засіб впливу – психологічний шок, що виникає з усвідомленням загрози для будь-кого в суспільстві.

10) Нехтування будь-якими правилами або законами, що призводить до того, що жертвами можуть стати будь-які особи.

11) Використання ефекту раптовості, неочікуваності та несподіваності.

12) Тероризм потребує негайного виконання вимог, інакше може наступити загроза насильства. Західні науковці, переважно, пов'язують тероризм з досягненням політичних цілей [3, с.55].

Терористичний акт є конкретним проявом тероризму, який привертає увагу державних органів і громадськості до певної проблеми або ситуації [9, с.52]. Головною метою таких дій може бути захоплення заручників, вбивство або викрадення політичних діячів, отримання коштів, спеціальних матеріалів, транспортних засобів або зброї, звільнення політичних в'язнів, або поширення страху та паніки. Терористичним актом слід вважати будь-які насильницькі дії, спрямовані на залякування населення або його частини та мають на меті досягнення широкого розголосу та впливу на події.

Українське законодавство терміном «терористичний акт» визначає лише ті дії, які підпадають під ознаки, зазначені в статті 258 КК. Водночас, згідно з Конвенцією Ради Європи про запобігання тероризму, терористичний акт

розглядається як частина більш широкого поняття – «злочини терористичної спрямованості» [17].

Тероризм – це явище, яке знайоме людству ще з давніх часів. Його історія сягає утворення терористичної групи сікаріїв – членів секти, яка діяла в Палестині в I столітті нової ери. Основною зброєю її членів був кинджал або короткий меч (сека), захований під одягом. Сікарії застосовували незвичайну тактику – атакували супротивника серед білого дня, переважно під час свят, коли Єрусалим був переповнений юрбами людей. Вони вважали, що юрба зі своєю щільністю і тиснявою стане для них чимось схожим на темряву, в якій легше залишитися непоміченим або сховатися від переслідування [3, с.58].

Тероризм є явищем, яке знайоме людству з давніх часів. Його історія починається з утворення терористичної групи сікаріїв – членів секти, яка діяла в Палестині у першому столітті нашої ери. Основною зброєю сікаріїв був кинджал або короткий меч (сека), захований під одягом. Вони використовували незвичайну тактику – атакували ворогів серед білого дня, переважно під час свят, коли Єрусалим був переповнений людьми. Вони вважали, що щільна юрба допоможе їм залишитися непоміченими або сховатися від переслідування. Сікарії знищували представників династії Іродів, руйнували їхні палаци, спалювали зерносклади та виводили з ладу системи водопостачання. Елементи терористичного насилля можна прослідкувати і в значно давніші часи. Ще з чотирнадцятого тисячоліття до нашої ери державний тероризм виявлявся у формі деспотичних державних устроїв, таких як централізовані рабовласницькі держави. З певними застереженнями, прикладом сучасного терористичного акту можна вважати вбивство давньоримського імператора Юлія Цезаря, оскільки воно мало на меті вирішення політичних питань за допомогою публічного застосування насильства. Страх наводили на народи Близького Сходу хрестоносці. Система поборів ясаку, яку використовувала Золота Орда, ґрунтувалася на загрозі набігів, розправ, спустошень[15].

У Середньовіччі та епоху Відродження існувало багато прикладів внутрішньодержавних змов і вбивств політичних діячів. Папи навіть «узаконювали» у своїх едиктах вбивство королів та імператорів, які не підкорялися Святому престолу. У цей період представники мусульманської секти вбивали префектів і халіфів, а деякі таємні товариства Індії та Китаю практикували терористичні акти на політичному ґрунті. [24, с.333].

Фактично, саме публічна страта кримінальних або політичних злочинців, таке як процес аутодафе (публічне спалення на вогнищі єретиків, єретичних творів) під час середньовічної інквізиції, страти непокірних під час яacobінської диктатури у Франції та інші політичні явища стали класичною формою терору в інтересах держави та католицької церкви. Термін «тероризм» почав широко використовуватися наприкінці XVIII століття [16].

Спочатку він означав репресивну політику, що здійснювалася яacobінцями стосовно опонентів під час Великої французької буржуазної революції 1789-1794 рр. Засновником сучасного тероризму вважають німецького радикала Карла Гейзена, який у 1848 році висунув «філософію бомби», що виправдовує тиранію, посилаючись на авторитет Фоми Аквінського та отців християнської церкви. З другої половини XIX століття терористичні акти стали постійною ознакою суспільного життя у світі. До них зверталися російські народники, радикальні націоналісти в Ірландії, Македонії, Сербії, анархісти у Франції у 90-х роках, а також аналогічні рухи в Італії, Іспанії та США [27, с.129].

Сучасні війни сприяли розвитку терористичних актів, які виконували роль допоміжного засобу для досягнення успіху збройних сил на полі бою. Аналізуючи історичний розвиток санкцій за злочини, пов'язані з терористичною діяльністю, та положення законодавства інших країн щодо відповідальності за створення та діяльність терористичних груп або вчинення терористичних актів, науковці відзначають, що в деяких країнах за такі діяння передбачено найвищу міру покарання – довічне ув'язнення або страта. Це пояснюється високим ступенем суспільної небезпеки терористичних злочинів,

адже такі злочинні групи та об'єднання завдають шкоди або загрожують невизначеному колу осіб, а часто і національній безпеці [31, с.44].

Сучасний тероризм – складне, багатоаспектне і надзвичайно негативне соціально-правове явище, що вийшло за межі національних кордонів окремих держав і перетворилося в масштабну загрозу для безпеки всієї світової спільноти. Останнім часом проводиться безліч міжнародних конференцій, присвячених пошуку ефективних методів і форм боротьби з цим справді глобальним злом, у яких беруть участь керівники держав, спеціальні служби і правоохоронні органи, представники громадських організацій та засобів масової інформації.

На цих форумах неодноразово констатується, що для ефективної протидії тероризму потрібна міжнародна система боротьби з ним. При цьому заходи боротьби з тероризмом повинні бути комплексними, і для цього необхідно створення адекватної, єдиної координованої системи антитерору, функціонування якої має базуватися на добре налагодженому механізмі всебічного забезпечення: правового, організаційного, інформаційно-прогностичного і психологічного[10, с.188].

Також важливо зазначити, що з урахуванням великих складнощів проблема боротьби з тероризмом повинна мати загальнодержавний характер. Попередження тероризму має включати широкий спектр соціальних, політичних, економічних, юридичних та інших перетворень на основі ретельно обґрунтованих з кримінологічної точки зору і всебічно обґрунтованих рішень. Важливим аспектом є міжнародне співробітництво в боротьбі з тероризмом, що спонукає світову спільноту до пошуку шляхів проведення спільної, координованої діяльності і вироблення єдиної концепції боротьби з тероризмом.

Співпраця між правоохоронними органами і службами безпеки зацікавлених держав передбачає обмін досвідом у боротьбі з тероризмом, виявлення найбільш ефективних форм боротьби, прийняття кожною національною спецслужбою стратегічних рішень, тактичних прийомів та

конкретних методик, розроблених і випробуваних за кордоном. Однак практичне вирішення цього завдання ускладнюється рядом обставин, серед яких важливу роль відіграють сутнісні ознаки тероризму.

У науковій літературі можна зустріти різноманітні терміни, такі як «повітряний тероризм», «морський тероризм», «ядерний тероризм», «телефонний тероризм», «міжнародний тероризм», «внутрішньодержавний тероризм». Отже, тероризм представляє собою комплексне явище. Тероризм охоплює політику залякування і придушення класових і політичних опонентів будь-якими засобами, включаючи фізичне знищення [19, с.75].

Форми тероризму різноманітні: вони можуть включати неоголошені війни, експорт контрреволюції у всіх її формах, політичні вбивства, захоплення заручників, викрадення літаків та інші прояви. Різниця в підходах до розуміння і оцінювання тероризму призводить до розбіжності у визначеннях цього соціально-правового явища. Серед вчених не існує єдності у визначенні сутності тероризму.

Відомий дослідник А. Шмідт досліджував проблему визначення тероризму, оглядаючи різні підходи до цього поняття. У своєму дослідженні він проаналізував визначення, запропоновані 100 вченими і експертами в цій сфері, охопивши широкий спектр насильницьких дій, включаючи політичний тероризм, злочини та вбивства. Шмідт намагався знайти спільні точки зору для отримання детального визначення [19, с.75].

У результаті свого аналізу він ідентифікував 22 елементи, що спільні для більшості визначень, і розробив визначення, яке включало 13 з цих елементів. Він розглядав тероризм як метод боротьби, де жертви стають символічною метою; терористи створюють постійний страх шляхом насильства проти нормативного поведінки, що впливає на аудиторію поза безпосередніми жертвами і призводить до зміни відносин і дій у суспільстві [19, с.76].

Цей підхід пропонує кілька варіантів розв'язання проблеми визначення тероризму:

- 1) об'єднання різних визначень;

- 2) розмежування поняття від невизначеності;
- 3) агітаційний (маніфестаторський) підхід;
- 4) ігнорування проблеми визначення, оскільки всі знають, що таке тероризм.

Деякі вчені розглядають тероризм лише у випадках, коли насильницькі дії мають на меті змінити існуючий правопорядок. Інші вважають, що більш точним було б визначити тероризм як політично мотивовані дії, а не лише ті, спрямовані на зміну правопорядку. В іншому випадку буде складно класифікувати тероризм, наприклад, викрадення літака з метою отримання політичного притулку в іншій країні [26, с.77].

Деякі дослідники пропонують не шукати універсального визначення тероризму, а обмежитися визначенням за декількома ознаками: наявність політичної мотивації у насильницьких діях, що кваліфікуються як тероризм. Це визначає демаркаційну лінію між тероризмом і кримінальною злочинністю, хоча ця лінія стає все більш умовною. Тероризм полягає у насильницьких актах, спрямованих на створення певного соціально-політичного клімату, дестабілізацію становища та залякування різних соціальних груп. Такий підхід розрізняє тероризм від окремих політичних вбивств, хоча і тут відмінність може бути умовною, особливо якщо відсутній зв'язок з озброєною конфронтацією.

Характеристика тероризму як соціально-правового явища потребує розроблення його визначення в цілому та розмежування його різновидів. В багатьох дослідженнях тероризму зазначається його багатогранна природа, яка ускладнює формулювання єдиного визначення. Тероризм має різноманітні форми: від посягань на існуючу державну систему до вбивства державних діячів, політичних лідерів, вибухів на промислових об'єктах, захоплення заручників та іншого. Терористичні акти можуть бути здійснені окремими особами, групами, організаціями, спецслужбами або міжнародними терористичними групами. Цей не повний перелік найбільш поширених

прикладів демонструє, наскільки складно об'єднати все це в одному визначенні [34, с.119].

Розробка та прийняття універсального визначення тероризму та міжнародного тероризму значно полегшило б вирішення завдань щодо запобігання, припинення та покарання терористичних злочинів. Відсутність єдиного критерію, який дозволяв би виявити основні складові елементи визначення терміна «тероризм», є однією з основних проблем. Вироблення такого критерію допомогло б створити механізми, спроможні підвищити ефективність боротьби з тероризмом.

У сучасному світі політичний тероризм став одним із визначних аспектів суспільно-політичного життя, перетворившись на одну з основних загроз безпеці у всьому світі. Розвиток цього явища виявився в складності його призначення, яка передусім виявилася в змінах у суб'єктах, цілях та завданнях, об'єктах, засобах і методах. Прогрес у розвитку політичного тероризму виражається у широкому спектрі форм терористичної діяльності. Поряд з фізичним залякуванням політичних опонентів, в цій системі основне місце посіли захоплення заручників, вибухи і стрілянини в громадських місцях, захоплення транспортних засобів, відправка відправлень поштою зі спробами підризу, і багато іншого [8, с.21].

Розвиток сучасного тероризму супроводжується накопиченням організаційного та тактичного досвіду використання основних форм терористичної діяльності, обміном ним між екстремістськими групами загальної ідейно-політичної спрямованості та поширенням його серед активних верств населення різних країн світу. У багатьох дослідженнях виділяються дві основні групи найбільш важливих ознак, що характеризують політичний тероризм як соціально-політичне явище.

Перша група – це основні ознаки. До них належать: насильницькі дії або загроза їх використання з боку політичних суб'єктів та переслідування ними політичних цілей. Згідно з даними, отриманими сучасними науковцями вітчизняних та іноземних, у загальній кількості терористичних актів з

політичних мотивів їхня частка становить від 6,9% до 25 або навіть 65%. Друга група – це додаткові ознаки політичного тероризму, які більше характеризують якісну сторону цього соціально-політичного явища[11, с.212].

Серед них:

- вчинення актів політичного тероризму групою осіб, включаючи організовані;
- використання зброї, вибухових речовин при вчиненні злочинів;
- планування політичного тероризму;
- регулярність протиправної діяльності подібного характеру;
- пред'явлення вимог до держави або її органів [19, с.79].

Проте, перераховані вище додаткові ознаки, на нашу думку, не відображають повністю суті політичного тероризму. Сумнівним видається виділення суб'єкта політичного тероризму – напівлегальних і нелегальних політичних екстремістських груп, які займаються терористичною діяльністю періодично, оскільки можливий і окремий акт тероризму, який досяг цього політичної мети.

Американський дослідник С. Сігеллер перераховує 12 характерних ознак тероризму:

- 1) тактична мета тероризму полягає у привертанні уваги до проблеми, стратегічна – у досягненні корінних соціальних змін, будь то свобода, незалежність або революція;
- 2) передбачається використання певної форми насильства;
- 3) засіб впливу – психологічний шок, що викликається усвідомленням того, що в майбутньому насильство буде застосовуватися холоднокрівно;
- 4) відсутність визнання будь-яких законів або обмежень;
- 5) розрахунок на ефект несподіваності;
- 6) передбачається «політичне вимагання», тому тероризм не пов'язаний зі стихійними повстаннями та виступами населення;
- 7) потребує негайного задоволення висунутих вимог. В іншому випадку використовується ескалація насильства;

- 8) робиться за умови наявності організації;
- 9) використовується організаціями будь-якої політичної спрямованості;
- 10) завжди бере на себе відповідальність за вчинені акти насильства, які є лише засобом досягнення мети, а не самоціллю;
- 11) представляє собою антитезу політичного вбивства. Тероризму чужа селективність. Особистість жертви не має значення;
- 12) важливо справити враження на людей взагалі або конкретну групу осіб [50, с.13].

У своїй монографії «Міжнародний тероризм: як народи відповідають терористам» американський вчений В. Уог виділяє лише чотири ознаки тероризму, які, за його словами, згадуються більшістю фахівців:

- особливо жорстокі форми насильства;
- формулювання цілей, не пов'язаних з конкретним проявом насильства;
- здійснення психологічного впливу на широкі верстви населення;
- вибір жертв на основі критерію їх символічної цінності [19, с.80].

Інші відмінні ознаки тероризму включають:

- тероризм породжує небезпеку, яка виникає в результаті вчинення загальнонебезпечних дій або погрози їх виконання;
- навмисне створення атмосфери страху, пригніченості, напруженості;
- при скоєнні теракту насильство застосовується у відношенні одних осіб або майна, а психологічний вплив здійснюється шляхом створення атмосфери страху на інших осіб [19, с.80].

Особливості тероризму включають:

- проникнення в політичні, економічні та силові структури державних і громадських організацій;
- створення розгалуженої мережі навчальних центрів та баз для підготовки бойовиків, а також мережі компаній, банків та фондів, що

служують прикриттям для фінансування та забезпечення терористичних операцій;

- концентрація фінансових ресурсів у руках терористів через їх зв'язки з наркобізнесом і торгівлею зброєю;
- використання права на політичний притулок, проживання, діяльність і базування, що надається деякими країнами;
- можливість широкого висвітлення терористичних актів у засобах масової інформації. [31, с.117].

Тероризм – це глобальне зло, яке ігнорує кордони, національні або релігійні розбіжності. Саме тому міжнародне співтовариство повинно діяти спільно для розв'язання цього завдання. НАТО приймає участь у міжнародній боротьбі проти тероризму в різних сферах та засобами. Діяльність Альянсу в цьому напрямі повністю відповідає принципам ООН та міжнародного права, включаючи міжнародне гуманітарне право та права людини [47].

Різноманітний характер тероризму змушує НАТО залучатися до різних ініціатив політичного, оперативного, концептуального, військового, технологічного, наукового та економічного спрямування для вирішення цієї проблеми. Це призводить до того, що багато напрямів діяльності НАТО в даний час пов'язані з боротьбою проти тероризму [2, с.147].

Альянс виступає важливим форумом для консультацій з питань трансатлантичної безпеки, здатним перетворювати дискусії на колективні рішення. Крім того, НАТО має в своєму розпорядженні військові сили та засоби, які належать країнам Північноатлантичного союзу. Також Альянс є складовою величезної мережі партнерських зв'язків з іншими державами та міжнародними організаціями.

НАТО має різні нормативно-правові інструменти, які допомагають йому в боротьбі з тероризмом. Ось кілька основних елементів цієї нормативно-правової основи:

- Статут Організації Північноатлантичного договору – це основний правовий документ, що регулює діяльність НАТО. Він встановлює

зобов'язання членів Альянсу спільно працювати в області безпеки та оборони, включаючи боротьбу з тероризмом.

– Рішення і декларації самітів НАТО – Саміти НАТО визначають стратегічні пріоритети та зобов'язання стосовно боротьби з тероризмом. Їхні рішення і декларації встановлюють політичні та стратегічні курси дій Альянсу.

– Міжнародне право – НАТО діє в межах міжнародного права, включаючи право на самооборону, права людини та міжнародного гуманітарного права. Ці норми визначають рамки для дій Альянсу у боротьбі з тероризмом.

– Резолюції ООН – НАТО враховує рішення та рекомендації, прийняті Організацією Об'єднаних Націй з питань боротьби з тероризмом. Резолюції ООН можуть служити основою для спільних заходів та операцій НАТО.

– Домовленості з іншими міжнародними організаціями – НАТО підтримує співпрацю з іншими міжнародними організаціями, такими як Європейський союз, Організація з безпеки і співробітництва в Європі та Інші, для спільної боротьби з тероризмом[20, с.148].

Ці нормативно-правові основи надають НАТО правовий фундамент для вжиття заходів у боротьбі з тероризмом, як на індивідуальному, так і на колективному рівні.

У Стратегічній концепції НАТО 1999 року тероризм вже був визначений як загроза безпеці Альянсу. Однак після терористичних нападів 11 вересня НАТО активно зайнялося боротьбою з тероризмом, розпочавши свої перші операції за межами євроатлантичного простору та здійснивши далекосяжну трансформацію свого військового потенціалу. Саме ці напади викликали реакцію, що виявилася вперше і єдиний раз у впровадженні Статті 5 Північноатлантичного договору[12, с.47].

Боротьба проти тероризму є одним з найважливіших пріоритетів НАТО. У новій Стратегічній концепції та декларації Лісабонського саміту чітко

визначено, що тероризм становить реальну та серйозну загрозу для безпеки Альянсу та його членів [49]. НАТО продовжуватиме боротися з цією загрозою як на індивідуальній основі, так і колективно, дотримуючись міжнародного законодавства та принципів Статуту ООН. Альянс планує зміцнити свою здатність стримувати та протидіяти терористичній діяльності та захищати від цієї загрози завдяки впровадженню сучасних технологій, розширенню консультацій з партнерами та активному обміну інформацією та розвідувальними даними.

РОЗДІЛ 2

НАТО ТА ПРОТИДІЯ З ТЕРОРИЗМОМ: ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ

Протидія тероризму є одним із пріоритетів НАТО і Альянс активно співпрацює з партнерами з усього світу для забезпечення безпеки та стабільності. Спільні зусилля НАТО та його партнерів зосереджені на розвитку стратегій та заходів, спрямованих на запобігання та протидію терористичним загрозам. Вони об'єднуються для обміну інформацією, координації дій та спільного вирішення викликів, пов'язаних з тероризмом. Це включає в себе спільні навчання, обмін кращими практиками, розвиток спільних оперативних планів та взаємопідтримку в управлінні кризовими ситуаціями [18, с.68].

Партнерство НАТО з іншими країнами та міжнародними організаціями сприяє покращенню глобальної координації та ефективності заходів з протидії тероризму. На даний момент НАТО об'єднує 32 країни-члени, проте Альянс також підтримує відносини з більш ніж 40 державами, які не є його членами, і з різними міжнародними організаціями, що відомі як «партнери НАТО». Ця мережа партнерства спрямована на зміцнення стабільності за межами території Альянсу, що сприяє підвищенню безпеки самого НАТО.

Альянс активно веде діалог та розвиває практичну співпрацю з партнерами з різноманітних політичних та безпекових питань, включаючи глобальні виклики, такі як тероризм і зміна клімату. Партнерства НАТО приносять вигоди всім учасникам і сприяють поліпшенню загальної безпеки в міжнародній спільноті. Хоча боротьба з тероризмом не є головною місією НАТО, визнаний внесок Альянсу у всі три основні області діяльності – колективну оборону, врегулювання криз і підтримку безпеки через співпрацю. Ця боротьба також вважається складовою частиною стратегічних пріоритетів, спрямованих на посилення здатності НАТО забезпечувати стійкість і захист у нестабільному середовищі безпеки, а також на зміцнення стабільності шляхом розширеного партнерства з ключовими державами та врегулювання криз [23].

Хоча Альянс – це лише один з гравців на світовій арені, його унікальна сила, особливо в галузі цивільно-військової співпраці, має особливе значення в цьому тривалому зусиллі, особливо коли вона використовується в співпраці з іншими. Взаємини між НАТО та Європейським союзом у сфері протидії тероризму в основному мали неформальний характер і базувалися на особистих зв'язках, поки не були здійснені кроки для поглиблення співпраці між ЄС та НАТО у ключових сферах у 2016 та 2018 роках. Значна кількість роботи була зроблена під час спільних обідів для вирішення суперечностей і забезпечення взаємодоповнення.

На сьогодні відносини між НАТО та Європейським Союзом є міцними, і на офіційних зустрічах на рівні відомств беруть участь представники Європейської комісії, новоствореного антитерористичного підрозділу Служби зовнішніх зв'язків та персоналу де Керхове. Відзначається підвищена взаємодія з представниками місій ЄС за кордоном, які мають глибоке розуміння проектів ЄС з протидії тероризму у країнах-партнерах. Активні поїздки де Керхове та його взаємодія з країнами-партнерами значною мірою сприяли цій роботі за кордоном, і НАТО може підтримувати та доповнювати зусилля ЄС своїми унікальними можливостями [28].

Як НАТО, так і Європейський союз, разом з країнами-членами і партнерами НАТО, працюють в рамках Глобальної антитерористичної стратегії ООН і пов'язаних з нею документів, а також зосереджуються на іноземних бойовиках-терористах та запобіганні войовничому екстремізму. Співпраця з ООН відбувається через Управління ООН з питань наркотиків і злочинності у Відні. Нова посада заступника Генерального секретаря з питань Бюро з протидії тероризму, яку обіймає В. Воронков, також сприяє покращенню співпраці між НАТО та ООН у боротьбі з тероризмом.

З'явилися нові, дуже важливі для антитерористичної діяльності організації, включаючи Глобальний антитерористичний форум (GCTF), який розпочав свою діяльність у 2011 році під спільним головуванням США і Туреччини [28].

Як виключно цивільна організація, він є ідеальним партнером для Європейського союзу (членом якого він є), але може не бути очевидним для співробітництва з НАТО. Однак, враховуючи, що Глобальний антитерористичний форум (GCTF) є джерелом передового досвіду серед широкого кола країн-учасниць (29+ЄС), важливо, щоб антитерористична команда НАТО могла висвітлювати передові аспекти його діяльності та рекомендувати членам і партнерам Альянсу ті сфери, на які слід звернути увагу, де НАТО не має достатньої експертизи.

Наприклад, серед пріоритетів GCTF є зміцнення потенціалу цивільних служб у таких напрямках, як верховенство права, охорона кордонів та протидія радикальному екстремізму. Від 2011 року, коли GCTF почав свою діяльність під спільним головуванням США і Туреччини, він став важливою організацією для антитерористичної діяльності [28].

Він є ідеальним партнером для Європейського союзу (членом якого він є), але може не бути очевидним для співробітництва з НАТО. Однак, оскільки Глобальний антитерористичний форум (GCTF) є джерелом передового досвіду, зібраного серед широкого кола країн-учасниць (29+ЄС), важливо, щоб антитерористична команда НАТО могла висвітлювати передові аспекти його роботи та надавати рекомендації членам і партнерам Альянсу щодо ключових напрямків, де НАТО не має достатньої експертизи. Наприклад, пріоритетами для GCTF є розбудова потенціалу цивільних служб у таких напрямках, як верховенство права, охорона кордонів і протидія воєнничому екстремізму.

Організація-партнер GCTF, яка також надає неоціненну академічну підтримку НАТО протягом багатьох років, Міжнародний центр протидії тероризму (ICCT) в Гаазі і його експерти. Центр і окремі науковці беруть участь у численних проєктах і заходах, спонсорованих програмою НАТО «Наука заради миру і безпеки». Серед них проєкт з порівняння переходу до антитерористичної діяльності під проводом цивільних служб у декількох оперативних театрах, спільний семінар з Єгиптом з питань протидії тероризму,

лекції і курси в Школі НАТО в Обераммергау і Центрі передового досвіду із захисту від тероризму в Анкарі. Бібі Ван Гінкель, науковий співробітник ІССТ, активно співпрацює як з ООН, так і з НАТО, працюючи над питаннями військових свідчень і доказів [33].

Плідні відносини з ІССТ почалися за участю Петера Кноопе, колишнього директора ІССТ, який особисто допомагав НАТО організувати заходи з протидії тероризму і войовничому екстремізму в Центральній Азії. Поза своєю поточною роботою з запобігання войовничому екстремізму в Судані і Сомалі, він також виконує обов'язки чоловіка посла Нідерландів при НАТО, що сприяє взаємодії персоналу штаб-квартири з ним у цьому контексті.

Завдяки конкретним рекомендаціям, Мавританія покращує свої можливості підготовки своїх військових у справах боротьби з тероризмом, протидії повстанським рухам та у вирішенні кризових ситуацій. Мені пощастило бути частиною команди DEEP, яка регулярно відвідувала Нуакшот для навчання персоналу та курсантів у Національній школі Генерального штабу (ENEM).

Капітан де Вессо Мохамед Шейхна Талібмустаф протягом багатьох років демонстрував відкрите ставлення до співпраці з НАТО у сфері освіти з офісу начальника Генерального штабу, співпрацюючи разом із покійним Жаном Д'Андюреном, який тоді очолював команду DEEP в НАТО. Спільно з директором ENEM, полковником Мохамедом Мумелем Ель Бухарі, вони забезпечили значний прогрес у відносинах між НАТО та Мавританією. Полковник Бухарі також спрямовував формування антитерористичної політики Мавританії, і зараз, навіть після виходу на пенсію, він залишається стратегом національного рівня, який прагне використовувати найкращий міжнародний досвід та приклади з інших країн [1, с.109].

Події 11 вересня 2001 року безперечно вразили міжнародне співтовариство, що відобразилося навіть у заявах голів парламентів, керівників держав і урядів Європейського Союзу, де вказувалося, що напади на США слід розглядати як напади проти Європейського Союзу. Цю заяву

підтримали закликами всіх країн до глобальної боротьби з тероризмом і було прийнято понад сімдесят правових заходів в рамках Плану дій з протидії тероризму. Проте, терористичні атаки в Мадриді (11.03.2004) та Лондоні (07.07.2005) фактично змусили країни Європейського Союзу активізувати свою діяльність.

Терористичні загрози є динамічними і, отже, їм не можна протиставляти лише військові засоби. Це вимагає поєднання різних інструментів: політичних, розвідувальних, поліцейських, судових, юридичних, військових та інших. Через глобальний характер терористичних загроз необхідно також розвивати співпрацю між країнами на глобальному рівні[1, с.110].

Однією з найважливіших складових в протидії тероризму є міжнародне співробітництво, зокрема з Європейським Союзом. Ця співпраця охоплює різні організації, такі як НАТО, G7, Рада Європи (РЄ), Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ), група Ради співробітництва арабських держав Перської затоки, Асоціація держав Південно-Східної Азії (АСЕАН), Організація Африканського Союзу, Спільний ринок Півдня (MERCOSUR), а також інші міжурядові та міжнародні організації. Європейський Союз розробив різноманітні документи, правила та стратегії для ефективної боротьби з тероризмом.

Рамкове рішення Ради Європейського Союзу від 13 червня 2002 року є ключовим документом у справі боротьби з тероризмом. Воно містить положення, які визначають терористичні злочини та встановлюють необхідність покарання за них, включаючи питання видачі, а також закликає держави-члени створити систему підтримки жертв терористичних актів та їхніх родин.

Ще один важливий документ було прийнято Європейською Радою на саміті у Брюсселі 12 грудня 2003 року. Стратегія європейської безпеки (ESS) визнає тероризм однією з основних загроз у Союзі, заявляючи, що Європа є одночасно цільовою і базою для терористичних дій. Ця стратегія підкреслює необхідність тісного міжнародного співробітництва у боротьбі з тероризмом,

запобіганні та придушенні конфліктів, боротьбі з поширенням ядерної зброї, розвитку демократії та прав людини, а також зміцненні системи кризового реагування ЄС [6, с.377].

Документ, прийнятий Радою Європи 25 березня 2004 року, став додатком до декларації про боротьбу з тероризмом, яка виходила з Європейської стратегії безпеки. Цей документ, який є своєрідним підсумком ініціатив, пов'язаних із боротьбою з тероризмом, визначає напрям подальших дій і містить план боротьби з цією загрозою [48].

Важливі положення цієї ініціативи включають наступне:

- Заклик до солідарності між державами-членами Європейського Союзу в умовах загроз тероризму та зобов'язання робити все можливе для спільної боротьби з міжнародним тероризмом.
- Створення концептуальної основи для внеску Європейської політики безпеки та оборони у боротьбу з тероризмом, обмін інформацією, зміцнення заходів безпеки на кордоні та підвищення ефективності виявлення шахрайства, гарантування безпеки міжнародних перевезень та забезпечення ефективних систем прикордонного контролю.
- Зменшення доступу терористів до фінансових ресурсів та інших економічних ресурсів.
- Збільшення ефективності Європейського Союзу та його органів у виявленні, судовому переслідуванні та розгляді осіб, які вчиняють терористичні акти, а також у запобіганні терористичним актам.
- Заходи щодо усунення чинників, що сприяють поширенню тероризму.
- Спрямування та фокусування діяльності Європейського Союзу на зовнішніх відносинах з пріоритетними третіми країнами, де необхідно зміцнити потенціал боротьби з тероризмом.

План дій щодо боротьби з тероризмом, що було ухвалено, передбачає, що виконання завдань сприятиме створенню ефективної системи боротьби з тероризмом [13].

Додатково, Рада Європейського Союзу ухвалила 14 грудня 2004 року передбачену в Плані дій Стратегію ЄС щодо боротьби з фінансуванням тероризму. Ця стратегія спрямована на уніфікацію та спрямування діяльності всіх органів ЄС та його держав-членів у зазначеній вище сфері боротьби з тероризмом, на основі конвенцій і резолюцій ООН та рекомендацій ФАТФ (Financial Action Task Force, групи з розроблення фінансових заходів боротьби з відмиванням коштів). Очікується, що ЄС візьме активну участь у політичному діалозі та технічній допомозі разом із Міжнародним валютним фондом та Світовим банком у просуванні запропонованих міжнародних рішень.

Іншим важливим документом стала Стратегія ЄС з боротьби з радикалізмом і вербуванням у терористичні групи, яку Європейська Рада остаточно затвердила 15-16 грудня 2005 року. Ця стратегія націлена на протидію корінним причинам тероризму, зокрема шляхом активної профілактики політичного насильства та вербування до терористичних структур. Вона передбачає створення правил для запобігання розпалюванню ворожнечі, підтримку мусульманських організацій та релігійних груп, що відкидають агресивну версію ісламу, та ліквідацію радикальних структур внутрішньо та зовнішньо.

Ще однією важливою ініціативою є Стратегія ЄС зовнішніх вимірів зони свободи, безпеки та правосуддя, яка була прийнята на засіданні Ради юстиції та внутрішніх справ у грудні 2005 року. Ця стратегія спрямована на підтримку співпраці з третіми країнами та міжнародними організаціями у галузі юстиції та внутрішніх справ для відповіді на зовнішні загрози, такі як тероризм, організована злочинність і нелегальна імміграція.

Держави-члени ЄС, використовуючи свій досвід співпраці в різних галузях, прагнуть створити більш гнучкі та ефективні ініціативи у галузі

забезпечення внутрішньої безпеки, включаючи боротьбу з тероризмом. Після подій 11 вересня 2001 року та терористичних нападів у Мадриді (2004 р.) та Лондоні (2005 р.) Німеччина запропонувала міжнародну угоду, яка дозволяє доступ до баз даних поліції ЄС. Цю угоду підписали 27 травня 2005 року між Бельгією, Німеччиною, Іспанією, Францією, Люксембургом, Нідерландами та Австрією [23].

Вона спрямована на поглиблення транскордонного співробітництва, зокрема у боротьбі з тероризмом, транскордонною злочинністю та нелегальною імміграцією. Угода передбачає взаємний доступ до національних баз даних і обмін даними про коди ДНК, відбитки пальців, особисті дані людей, підозрюваних у терористичній діяльності або перешкоджанні масовим заходам, таким як спортивні змагання і зустрічі Європейської Ради, а також організація депортацій і використання збройних сил служби безпеки на цивільних літаках.

Для аналізу діяльності НАТО у сфері протидії тероризму ми дослідили її річні звіти з 2014 по 2022 рік. У 2014 році зусилля НАТО були спрямовані на вироблення та удосконалення можливостей для усунення критичних недоліків у відповідності до пріоритетів організації. Наприклад, був створений Центр зворотного зв'язку НАТО у галузі протидії хімічній, біологічній, радіологічній і ядерній зброї у Вишкові (Чеська Республіка), який забезпечує оперативну залу для спілкування з науковими та технічними експертами [37].

Також у цьому році було випробувано нові стандарти бронезахисту транспортних засобів та апаратів для блокування радіокерованих саморобних вибухових пристроїв. Члени НАТО також підтримали дослідницьку діяльність у галузі розвідки та захисту від вибухових пристроїв, а також розробили нову доктрину розмінування маршрутів. У процесі технічного прогресу НАТО активно працювала над захистом літаків від інфрачервоних приладів боротьби та розробляла інструменти для планування захисту портів.

У 2014 році Об'єднаний центр військово-повітряних операцій «Торрехон» і Командування сухопутних сил «Ізмір» досягли повної

готовності. НАТО зменшила кількість своїх агенцій, об'єднавши 14 агенцій, які були у 2011 році, у три до 2014 року. Країни-члени НАТО також розглядають нову кадрову політику з метою пошуку та привернення кваліфікованих і талановитих працівників з усіх держав Альянсу, зокрема з погляду забезпечення відповідності міжнародним цивільним кадрам і спільними цілями та пріоритетами організації [37].

У 2015 році після терористичних нападів у Парижі Північноатлантична рада НАТО оприлюднила заяву, в якій було зазначено, що всі країни-члени Альянсу підтримують Францію. У заяві було сказано, що терористичні напади спрямовані на залякування, але насправді вони тільки зміцнюють рішучість. НАТО активно співпрацює з країнами-членами, обмінюючи інформацією та розвиваючи потенціал для протидії тероризму [46]. Також Альянс надає підтримку й іншим країнам, таким як Йорданія, Ірак і Афганістан, у підвищенні їх потенціалу для протистояння екстремізму. Усі держави-члени НАТО беруть участь у Всесвітній коаліції проти ІДІЛ. Стратегія НАТО у боротьбі з тероризмом у 2015 році базувалася на трьох основних напрямках: підвищенні обізнаності з терористичною загрозою, розвитку потенціалу для протидії і співпраці з партнерами [38].

Альянс активно займався обміном інформацією та розвідувальними даними щодо іноземних бійців терористичних організацій. Також НАТО розвивав потенціал для запобігання терористичним загрозам та реагування на них, включаючи роботу над різноманітними аспектами, такими як захист літаків та чистка маршрутів від мін і вибухових пристроїв. Альянс також активно співпрацює з партнерами і міжнародними гравцями, сприяючи спільному розумінню терористичної загрози та підвищенню підготовленості країн-партнерів [38].

У 2016 році всі держави-члени НАТО внесли свій внесок до Всесвітньої коаліції проти ІДІЛ. Під час Варшавського саміту у липні 2016 року лідери країн-членів Альянсу вирішили збільшити внесок НАТО у цьому напрямку. Для досягнення цієї мети було прийнято рішення надати підтримку у сфері

спостереження та підвищення обізнаності щодо ситуації. Літаки НАТО, що мають систему раннього оповіщення і управління (літаки АВАКС), забезпечують створення загальної картини для учасників коаліції та забезпечують безпеку в повітрі. Ці літаки патрулювали небо над Туреччиною або міжнародним повітряним простором і не беруть участь у координації авіаударів Коаліції або командуванні ударною авіацією [39].

Перший політ літаків АВАКС НАТО на підтримку Коаліції відбувся 20 жовтня 2016 року. У 2016 році заходи підтримки включали:

- проведення навчань особового складу Збройних сил Іраку в Навчальному центрі сил спеціальних операцій короля Абдалли в Йорданії, з акцентом на найбільш важливих аспектах, таких як нейтралізація піротехнічних вибухових пристроїв, утилізація боєприпасів, розмінування, військова медицина та реформування структур безпеки;

- Підготовку у сфері нейтралізації СВП та відповідного обладнання забезпечена у рамках Програми НАТО «Наука заради миру і безпеки», а в вересні був запроваджено проект Цільового фонду для надання обладнання та підготовки персоналу Міністерства внутрішніх справ Іраку;

- У листопаді Дорадча група НАТО на території Йорданії провела обговорення з іракськими колегами з питань планування на випадок цивільних надзвичайних станів, надаючи дорадчу допомогу щодо практичної реалізації Національної стратегії Іраку та розробки виконавчого плану [39].

У 2017 році невивіркові терористичні акти призвели до загибелі та поранення тисяч цивільних осіб по всьому світу. Тероризм спричиняє локальні конфлікти та поглиблює нестабільність у світі. Необхідно було активно займатися цією проблемою спільними зусиллями всієї міжнародної спільноти. НАТО вже довгий час перебуває на передовій у протидії тероризму, зокрема, у сфері боротьби з терористичною загрозою у Афганістані [45].

Альянс розробив широку стратегію антитероризму, спрямовану на підвищення обізнаності із загрозою та розвиток необхідного потенціалу для протистояння тероризму, залучаючи також партнерів та міжнародні

організації. У 2017 році на рівні Альянсу було прийнято кілька заходів для розширення ролі НАТО та підвищення внеску в загальні зусилля міжнародної спільноти у боротьбі з тероризмом.

Наприклад, лідери держав-членів вирішили, що НАТО повинно стати повноправним учасником Всесвітньої коаліції проти ІДІЛ та підтримувати її дії в Іраку. Також Альянс активно сприяв обізнаності з ситуацією в повітряному просторі та ранньому виявленню потенційних загроз за допомогою літаків, обладнаних системою дальнього радіолокаційного виявлення і управління (AWACS), що підвищило безпеку в небі та ефективність військово-повітряних операцій [45].

У той же рік лідери держав-членів прийняли Комплексний план дій, спрямований на розширення зусиль НАТО у боротьбі з тероризмом та підвищення стійкості. Цей план охоплював різні аспекти, включаючи обізнаність, готовність реагувати, розвиток спроможностей, співпрацю з партнерами та надання допомоги їм у розбудові спроможностей, а також забезпечення операцій, зокрема, захисту особового складу. Також у 2017 році у штаб-квартирі НАТО було створено спеціальне відділення розвідки з питань тероризму, яке сприяє обміну інформацією щодо терористичної загрози. Альянс також активно співпрацює з партнерами з метою захисту особового складу та розвитку їхніх спроможностей у боротьбі з тероризмом у відповідних регіонах.

У 2017 році НАТО збільшило допомогу Афганським силам безпеки та державним установам після того, як Президент Афганістану Ашраф Гані вирішив ухвалити багаторічний план у сфері безпеки. Цей план спрямований на підвищення ефективності Афганських сил безпеки та створення умов для майбутнього політичного врегулювання конфлікту. З метою сприяння цьому плану, країни-члени НАТО та партнери вирішили збільшити кількість персоналу, який бере участь у місії «Рішуча підтримка», з 13 000 осіб у 2017 році до майже 16 000 у 2018 році [45].

У цій місії брали участь 39 держав-членів Альянсу та партнерів. Допомога у рамках місії «Рішуча підтримка» дозволила афганським збройним силам посилити протидію талібам та іншим групам і завадити їм досягненню стратегічної мети захоплення однієї з провінційних столиць. За цей час Збройні сили Афганістану стали більш передовими, зокрема збільшилися Афганські сили спеціальних операцій, що вважаються одними з найкращих у регіоні, та покращився застосування авіації у підтримку сухопутних операцій. Крім того, триває процес заміни радянських гелікоптерів на «Блек Хоки». НАТО продовжує фінансову допомогу для підтримки Афганських сил безпеки, а також співпрацює з іншими міжнародними організаціями та партнерами для зміцнення стабільності в регіоні [45].

У 2018 році НАТО продовжувало свої зусилля з посилення Коаліції, надаючи ситуаційне спостереження та оперативне сповіщення через свої розвідувальні польоти з використанням системи раннього попередження та контролю повітряного простору. Також НАТО активно працювало над розвитком місцевих здатностей та співпрацювало з партнерами. У 2018 році Альянс розширив підтримку через різноманітні тренінги та програми розвитку оборонних здатностей з метою допомогти їм захищати себе від терористичних загроз та одночасно підсилити свої інституції [40].

На саміті в Брюсселі союзники ухвалили рішення про запуск нової місії з тренування в Іраку, щоб допомогти країні у подальшому розвитку ефективних національних структур безпеки та військових установ. Також на саміті союзники домовилися додати 3000 інструкторів до місії Рішуча підтримка в Афганістані та продовжити фінансову підтримку афганським військовим силам щонайменше до 2024 року.

У 2018 році Міністри закордонних справ НАТО також ухвалили рішення про оновлення Плану дій НАТО 2017 року, щоб забезпечити підтримку у зусиллях з протидії тероризму. Оновлений План дій підсилює та консолідує роль НАТО в боротьбі міжнародної спільноти з тероризмом. Альянс

проводить цю роботу спільно з ключовими міжнародними партнерськими організаціями, такими як Європейський союз [40].

У 2019 році НАТО продовжило свої зусилля у підтримці партнерів у боротьбі з тероризмом, включаючи НАТО Місію в Іраку. Крім того, НАТО збільшило свою підтримку Йорданії та Тунісу, відновило програми з підвищення потенціалу партнерів у Регіональному центрі НАТО-Стамбул у Кувейті та провело перший особистий курс з протидії тероризму для учасників з партнерських країн Перської затоки. За підтримки Держдепартаменту США, НАТО провело перший з чотирьох курсів зі збору бойової документації для правоохоронного та військового персоналу з країн Партнерства НАТО з Середземномор'я та Стамбульської ініціативи, а також країн G5 Сахель [41].

НАТО також допомагає союзникам у розвитку засобів протидії тероризму, зокрема через свою довгострокову Програму роботи з оборони від тероризму. Програма фінансує інноваційні проекти, вирішує недоліки та зміцнює міжопераційність. У 2019 році вона підтримала 16 спільних проектів у різних напрямках, включаючи протидію безпілотникам, захист портів від морських терористичних загроз, оборону від використання терористами хімічних, біологічних, радіологічних і ядерних речовин, електронну боротьбу для забезпечення життєздатності літаків та протидію саморобними вибуховими пристроями [41].

У 2020 році НАТО продовжувало некомпатантські місії в Афганістані та Іраку, що сприяло боротьбі з тероризмом шляхом навчання та консультування місцевих сил безпеки. Це був ключовий аспект у допомозі цим країнам у протистоянні аль-Каїді, ПГЛ та іншим терористичним групам. НАТО залучалося в Афганістані з метою запобігання тому, щоб країна знову не стала пристановищем для міжнародного тероризму. Організація продовжувала навчання та фінансування афганських сил безпеки й установ. У межах місії «Рішуча підтримка», яка тривала в 2020 році, акцент був зроблений на ефективному навчанні та консультуванні афганських сил [42].

Пандемія COVID-19 обмежила фізичний контакт з афганськими партнерами, але місія змогла адаптуватися й продовжити свою важливу роботу. Додатково місія «Рішуча підтримка» сприяла просуванню порядку «Жінки, мир та безпека» через навчальні та освітні заходи. Членів НАТО й партнерів залишили зобов'язання довгостроково фінансувати афганські сили безпеки через Фонд афганської національної армії. В цілому, за підтримки Фонду з 2007 року було зібрано понад 3,2 мільярди доларів США.

Партнерство НАТО з Афганістаном сприяло політичному діалогу та практичній співпраці, включаючи навчання та освіту. У 2020 році НАТО також запустило стандартизовану програму з контртероризму, яка мала допомогти зацікавленим союзникам та партнерам у розвитку національних навичок та стратегій боротьби з тероризмом. Організація також розглядала можливості посилення співпраці з Африканським Союзом та збільшила підтримку розвитку оборонної потужності для Йорданії та Тунісу. НАТО продовжувало підтримувати союзників у боротьбі з тероризмом через свою Програму роботи з боротьби з тероризмом, яка фінансувала інноваційні проекти у різних галузях [42].

У 2021 році НАТО продовжило свої зусилля щодо підтримки партнерів у протидії тероризму, включаючи через Місію НАТО в Іраку. Також альянс збільшив свою підтримку Йорданії та Тунісу, відновивши програми з підвищення потенціалу партнерів у Центрі регіонального співробітництва НАТО-Стамбульська ініціатива в Кувейті, а також провів перший курс з протидії тероризму у форматі очної освіти для учасників з партнерських країн з Перської затоки [43].

Під керівництвом Державного департаменту США НАТО провело першу з чотирьох сесій навчання зі збору бойових доказів для правоохоронців та військовослужбовців з країн Середземноморського діалогу НАТО та Ініціативи Стамбульської співпраці, а також країн G-5 Сахелю. Навчання, яке відбулося у листопаді та грудні 2021 року, поєднало практичні вправи на

місцях та лекційні модулі, які провів НАТО Центр відмінностей з питань стабілізації поліції у Віченці.

Альянс також почав використовувати свій стандартизований навчальний план з протидії тероризму для проведення онлайн-курсів для учасників Одеської військової академії та Національного університету оборони в Києві, Україна. НАТО також допомагало Союзникам у розвитку засобів протидії тероризму, включаючи через свою довгострокову Програму роботи з протидії тероризму. Програма фінансувала інноваційні та передові проекти, вирішує прогалини та зміцнює взаємодію [43].

У 2021 році вона підтримала 16 спільних проектів у таких областях:

- протидія безпілотниковим системам;
- захист портів та інших критичних інфраструктур;
- протидія використанню терористами хімічних, біологічних, радіологічних та ядерних речовин;
- підвищення виживання літальних апаратів у електронній війні;
- використання та обмін біометричними даними;
- протидія виготовленню та використанню саморобних вибухових пристроїв [43].

У кінці 2021 року НАТО прийняло оновлений план дій для підвищення своєї ролі в міжнародній боротьбі з тероризмом. План включає нові напрями, такі як недопущення терористичного використання технологій, людська безпека та протидія фінансуванню тероризму. Згідно зі Стратегічною концепцією НАТО на 2022 рік, тероризм вважається найбільш прямою асиметричною загрозою для безпеки громадян країн НАТО та міжнародного миру і стабільності. У цьому контексті Альянс продовжив реалізацію Плану дій з підвищення ролі НАТО в міжнародній боротьбі з тероризмом.

План орієнтований на покращення усвідомлення загрози, розвиток здатностей для підготовки та реагування, а також на посилення співпраці з партнерськими країнами та іншими міжнародними акторами. НАТО підвищило інформованість Альянсу щодо терористичної загрози та людської

безпеки у контексті тероризму та протидії йому, включаючи чергові інформальні наради з національними експертами [44].

Союзники продовжують використовувати технології у боротьбі з тероризмом для покращення здатностей Альянсу у кількох напрямках, включаючи протидію безпілотним літальним апаратам, протидію саморобним вибуховим пристроям та управління інформацією на полі бою, як частина роботи Альянсу з технічної експлуатації, бойових доказів і біометрії.

Програма роботи НАТО з протидії тероризму фінансує інноваційні та передові проекти, які допомагають Союзникам розвивати нові здатності та технології для протидії терористичній загрозі та керування наслідками терористичного акту. У 2022 році програма підтримала 28 спільних проектів у наступних напрямках: протидія безпілотним літальним апаратам, захист портів та іншої критичної інфраструктури, протидія використанню хімічних, біологічних, радіологічних та ядерних речовин терористами, електронна боротьба для виживання літальних апаратів, використання та обмін біометричними даними, технічна експлуатація та протидія саморобним вибуховим пристроям [44].

Також НАТО сприяло намаганням по підвищенню використання нових та руйнівних технологій у протидії тероризму та розвитку здатностей у сфері асиметричної війни. Підхід НАТО до боротьби з тероризмом орієнтований на співпрацю з партнерами, включаючи розробку та впровадження пакетів з підвищення потенціалу оборони та спеціалізовану підготовку. Альянс також тісно співпрацює з іншими міжнародними організаціями через спільні проекти та регулярний обмін досвідом.

У 2022 році НАТО розробило та сконсолідувало допомогу партнерським країнам у боротьбі з тероризмом, включаючи освітні та навчальні заходи, діалоги з питань протидії тероризму та практичну співпрацю. Альянс визначив нові цілі з протидії тероризму з Мавританією та Тунісом як частину пакетів розвитку оборонних здатностей [44].

Щодо протидії безпілотним автономним системам, НАТО активно працювало над розробкою рішень у цій сфері:

- НАТО підтримувало кілька навчань, щоб перевірити придатність новаторських технологій для протидії дронам, включаючи лазери, сітки та кінетичне обладнання.

- У вересні 2022 року НАТО провело Технічне взаємодіюче вправу з протидії безпілотним автономним системам у Нідерландах з метою розробки спільної архітектури, де компанії можуть інтегрувати свої продукти за стандартами НАТО і створити спільну та взаємовизнану повітряну картину.

- На Мадридському саміті команда з працівників НАТО, Міністерства оборони Іспанії та Міністерства внутрішніх справ Іспанії представила іспанську стратегію та технологію, використану для захисту саміту від потенційної загрози дронів, демонструючи ефективний підхід всієї влади.

РОЗДІЛ 3

БОРОТЬБА НАТО З ТЕРОРИЗМОМ В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Відносини між Україною та НАТО почалися у 1991 році, коли Україна, щойно стала незалежною державою, приєдналася до Ради північноатлантичного співробітництва (РПАС), де відбувався діалог та співпраця між країнами-членами НАТО та колишніми супротивниками з Організації Варшавського договору. У 1994 році Україна стала учасницею програми «Партнерство заради миру» (ПЗМ), яка передбачала двосторонню співпрацю з НАТО. Крім того, в Україні було створено Раду євроатлантичного партнерства (РЄАП) у 1997 році, що замінила РПАС.

Згідно з Хартією про особливе партнерство від 1997 року, Комісія Україна – НАТО (КУН) забезпечує спільну діяльність та консультації з питань безпеки. КУН може проводити засідання на різних рівнях, включаючи рівні глав держав та урядів. У 2009 році була ухвалена Декларація про доповнення до Хартії Україна – НАТО, яка підкреслила роль КУН у поглибленні політичного діалогу та співпраці для підтримки реформ в Україні та її шляху до вступу до НАТО [2, с.151].

Основним інструментом підтримки процесу інтеграції є Річна національна програма (РНП), яка відображає цілі національних реформ та забезпечує Річні плани її реалізації. Комісія з питань координації євроатлантичної інтеграції України відповідає за координацію РНП між органами державної влади.

Представництво НАТО в Україні, створене у 2015 році, сприяє розвитку партнерства безпосередньо в Україні. Під егідою Представництва НАТО в Україні також надається консультативна допомога стратегічного рівня в рамках Комплексної програми допомоги Україні. Політичний діалог між Україною та Альянсом забезпечується через двосторонні контакти на всіх рівнях, включаючи міжпарламентський вимір. Співробітництво України з

НАТО на парламентському рівні включає взаємодію Верховної Ради України з Парламентською асамблеєю НАТО, забезпечення законодавчого оформлення питань, пов'язаних з відносинами між Україною та НАТО, а також парламентський нагляд за виконанням законодавчих рішень щодо інтеграції України в євроатлантичний безпековий простір та виконання критеріїв, необхідних для отримання членства в НАТО.

Постійна делегація Верховної Ради України в Парламентській асамблеї НАТО є механізмом представництва України в цій важливій структурі. Україна має статус асоційованого члена Парламентської асамблеї НАТО з травня 1992 року, що підкреслює її залучення до діалогу та співпраці з альянсом. Парламентський контроль за стратегією євроатлантичної інтеграції України проводиться Верховною Радою України як самостійно, так і спільно з Парламентською асамблеєю НАТО. Це важливий аспект для забезпечення демократичного нагляду та підтримки українського шляху до євроатлантичної інтеграції.

На двосторонньому рівні такий контроль забезпечувався створеною в листопаді 2000 року Моніторинговою групою ВРУ і ПА НАТО, яка в 2003 році була реорганізована у Міжпарламентську Раду Україна-НАТО [18, с.69].

Україна визначила співпрацю з НАТО та членство в організації як стратегічний пріоритет своєї зовнішньої та безпекової політики. У червні 2017 року, Верховна Рада України ухвалила закон, що визнав членство в НАТО стратегічним пріоритетом національної зовнішньої та безпекової політики країни. У 2019 році відповідна поправка до Конституції України набрала чинності. Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» встановлює поглиблення співпраці з Організацією Північноатлантичного договору як одну з основних засад зовнішньої політики, з метою приєднання до цієї організації [25].

Згідно Закону України «Про національну безпеку України», визначенням національних інтересів є інтеграція країни в європейський політичний, економічний, безпековий та правовий простір, а також отримання

членства в Європейському Союзі та Організації Північноатлантичного договору. У вересні 2020 року Президент України затвердив нову Стратегію національної безпеки, яка сприяє зміцненню співпраці між Україною та НАТО з метою отримання країною членства в Альянсі.

Паралельно з політичною підтримкою, збільшено практичну допомогу Україні від НАТО. Це стало наслідком незаконної анексії Криму російськими силами, що порушило міжнародні норми та спровокувало негайні заходи від міністрів закордонних справ держав-членів НАТО. Результатом стало узгодження заходів, що спрямовані на підвищення обороноздатності України та посилення програм співпраці [25].

На Варшавському саміті НАТО у 2016 році була запроваджена Комплексна програма допомоги Україні (КПД), спрямована на розвиток її обороноздатності та реформи відповідно до євроатлантичних стандартів. Протягом багатьох років ця програма допомагала Україні в різних сферах, зокрема, у розбудові та підвищенні стійкості її структур безпеки та оборони. Крім того, в рамках КПД було запроваджено Цільові фонди, які сприяли розвитку ключових галузей, таких як командування, медична реабілітація та професійний розвиток. Ці ініціативи призвели до покращення обороноздатності та безпеки України, що сприяло її інтеграції та захисту від зовнішніх загроз [25].

Хоча, протягом понад тридцяти років НАТО намагалася розвивати партнерство з Росією, ведучи діалог і співпрацю в галузях, які викликали взаємний інтерес. Однак, не зважаючи на це, Росія систематично порушувала норми і принципи, які забезпечували стабільний та передбачуваний порядок безпеки в Європі, особливо протягом останнього десятиліття. Агресивна і незаконна війна, яку Росія розпочала проти України, порушила мир та значно погіршила безпекове середовище. У зв'язку з її ворожою політикою та діями, НАТО не може розглядати Росію як свого партнера [5].

Російська Федерація є найбільш серйозною та прямою загрозою для безпеки країн-членів Альянсу та миру і стабільності в Євро-Атлантичному

регіоні. Однак НАТО залишає канали політичного та військового зв'язку з Москвою відкритими для керування ризиками, їх зменшення, запобігання ескалації конфлікту та підвищення прозорості. На Мадридському саміті НАТО в 2022 році було ухвалено рішення щодо розширення Комплексної програми допомоги (далі - КПД) для України та подальшого збільшення підтримки [5].

У рамках розширеної КПД були запроваджені ініціативи для посилення довгострокової підтримки та надання країні невідкладної, короткотермінової, нелетальної військової допомоги. З початку березня 2022 року, через Цільовий фонд КПД, НАТО реалізувало різноманітні проєкти, які включали в себе бойові припаси, паливні матеріали, армійське взуття, медичні засоби та військове навчальне обладнання. Крім того, інші проєкти, зокрема у сфері «С4», ще знаходяться на різних стадіях розробки і виконання.

У довгостроковій перспективі, НАТО досліджує можливості підтримки України у галузі повоєнної відбудови та реформ. Таким чином, розширена КПД охоплює ініціативи, спрямовані на подальше вдосконалення та модернізацію структур безпеки та оборони України. Країни-члени НАТО також вирішили підтримати Україну в процесі переходу до сучасного обладнання та техніки НАТО, що сприятиме збільшенню оперативної сумісності зі Збройними силами Альянсу.

Паралельно, країни-члени НАТО значно посилили двосторонню підтримку, надаючи ще більше зброї та техніки для забезпечення України можливістю самооборони. Вони також надають фінансову та гуманітарну допомогу, включаючи прийом мільйонів українських біженців. Країни-члени Альянсу рішуче продовжують та активізують свою підтримку Україні, поки це буде необхідно для досягнення перемоги [29].

Парламентська асамблея НАТО 21 листопада 2022 року прийняла рішення про класифікацію Росії як держави-терориста, а також висловила підтримку ідеї створення спеціального трибуналу для розгляду фактів агресії з боку Росії [22]. Проте, це рішення ще потребує підтвердження з боку кожної країни-члена [32]. У зазначеному документі міститься ряд важливих рішень,

які мають значення для України, включаючи збільшення поставок військового обладнання, розробку конкретних стратегій для приєднання до НАТО та встановлення механізму компенсації збитків, завданих Україні Російською Федерацією. Це визнання стало важливим кроком для узаконення міжнародної реакції на дії Росії та встановлення міжнародної юридичної відповідальності за її агресивну поведінку [21].

Таке визнання РФ «країною-спонсором тероризму» можуть мати широкий спектр наслідків у різних сферах:

1. Символічний аспект полягає в тому, що така офіційна характеристика РФ як одного з головних світових гравців звірств і терору, які спрямовані проти мирного населення.

2. Дипломатичні наслідки можуть включати скорочення формальних зв'язків і спільних програм між країнами світу і РФ, підвищення дипломатичного відчуження РФ і, навіть, можливість взаємного скорочення дипломатичних місій.

3. Введення санкцій та обмежень транзакцій може призвести до блокування фінансових операцій з урядом РФ для фізичних та юридичних осіб країн, що змусить зменшити всі зв'язки з державними банками та підприємствами РФ.

4. Статус «країни-спонсора тероризму» може спричинити застосування вторинних санкцій до суб'єктів, які пов'язані з РФ, наприклад, за транзакціями з російськими установами.

5. Включення РФ до «чорного списку» FATF може призвести до блокування кореспондентських рахунків російських банків по всьому світу, що значно ускладнить їх міжнародні фінансові операції.

6. З моменту отримання статусу «країни-спонсора тероризму», РФ може бути притягнута до відповідальності у судах інших держав, що відкриває можливість отримання компенсації за дії РФ в Україні та інших країнах [7].

Протистояння радикалізації стало необхідною складовою контртерористичної стратегії країн Європейського Союзу та НАТО після

трагедії 11 вересня 2001 року та поступово наростало в країнах, які відчували загрозу з боку зростаючих екстремістських течій, зокрема радикального ісламу. Остання активна фаза боротьби з радикалізацією настала після 2014 року, коли зростання числа громадян країн ЄС, які приєднувалися до терористичних групувань, таких як «Ісламська Держава Іраку та Леванту» (ІДІЛ), а також поява радикальних ультраправих течій, спричинилися міграційною кризою в Європі у 2015 році.

Боротьба з тероризмом вимагає реалізації широкого спектру політичних заходів, включаючи обмеження фінансування терористичних організацій, посилення контролю за транспортною інфраструктурою та відстеження діяльності громадян за допомогою спеціалізованих інститутів. Незважаючи на дискусії навколо ефективності окремих політичних заходів, наприклад, програми Prevent у Великій Британії, яка неодноразово критикувалася, тенденція до зміцнення ролі поліції та залучення різноманітних інституцій та організацій до боротьби з тероризмом залишається практично стійкою для демократичних країн протягом 21 століття [29].

Радикалізація, як термін, має деяку неоднозначність у тлумаченні, проте вона залишається предметом активної наукової дискусії. Загалом, можна визначити радикалізацію як процес переходу від мирних політичних поглядів та діяльності до більш радикальних ідеологій та насильства. У контексті безпекових політик радикалізація має вужче розуміння, що стосується заохочення та підтримки терористичних дій. Проте, як природний елемент суспільної динаміки, радикалізація сама по собі не завдає загрози.

Політика ОБСЄ щодо превенції радикалізації підкреслює, що вона становить загрозу лише тоді, коли супроводжується насильством чи іншими протиправними діями. Важливо відзначити, що радикалізація може бути рушійною силою для позитивних змін, як це було у випадках, коли люди виступали за скасування рабства чи за загальне виборче право, незважаючи на те, що вони вважалися радикалами в опозиції до встановлених поглядів суспільства.

Концепція протидії радикалізації та її ключові компоненти відображають підхід до передбачення та протистояння спробам екстремістів залучити людей до радикалізації, вербування чи мобілізації. Визначення цієї концепції, що отримало схвалення Білого Дому США в рамках «Стратегічного плану реалізації для розширення можливостей місцевих партнерів з протидії насильницькому екстремізму», надає чітке розуміння її суті [29].

Протидія насильницькому екстремізму (CVE) спрямована на поліпшення соціальних умов та зменшення факторів, які сприяють процесам вербування та радикалізації. Ця стратегія інтегрує свої заходи у вже існуючі програми в сферах громадської безпеки, соціальної стійкості, інтеграції та запобігання насильству. Вона реалізується у партнерстві з різними недержавними стейкхолдерами, зокрема міжнародними організаціями, громадянським суспільством та наднаціональними установами.

Важливо підкреслити, що діяльність у межах CVE не передбачає збору розвідувальних даних чи проведення кримінальних розслідувань. Хоча такі заходи є важливим доповненням до контртерористичної стратегії, вони не можуть бути розглянуті як повноцінна альтернатива. Головна роль стратегії полягає у послабленні екстремістських загроз, але вона не є кінцевим рішенням проблеми.

Превенція в контексті контртерористичної стратегії означає комплекс заходів, спрямованих на уникнення актів тероризму перед їх вчиненням. Це включає розробку та впровадження стратегій та програм, спрямованих на виявлення, моніторинг і реагування на потенційні загрози, а також протидію процесам радикалізації, які можуть призвести до втягнення осіб у терористичну діяльність [29].

Превенція передбачає співпрацю між правоохоронними органами, розвідкою, громадськістю та іншими зацікавленими сторонами з метою забезпечення безпеки та захисту суспільства від терористичних загроз. Вона використовує розширені програми освіти, молодіжні ініціативи, діалог з

громадськістю та партнерства з міжконфесійними організаціями для запобігання радикалізації та зміцнення соціальної стабільності.

Таким чином, концепцію CVE не можна розглядати як ізольовану сферу діяльності. Навпаки, CVE є комплексним набором пов'язаних заходів, який можна розділити на п'ять основних категорій: взаємодія, профілактика, втручання, реабілітація та реінтеграція, а також контр-описові ініціативи. Кожна з цих категорій може функціонувати як автономний напрямок діяльності або може бути інтегрована в комплексний підхід.

Ці різноманітні категорії програм CVE не лише мають свої унікальні цілі, але й взаємно доповнюють одна одну. Разом ці програми можуть ефективно враховувати конкретні умови суспільного життя та реагувати на фактори, які сприяють вербуванню та радикалізації. Таким чином, забезпечується більш глибокий та інтегрований підхід до вирішення проблеми зростання екстремізму та радикалізації в суспільстві. Узагальнено CVE є одним з елементів широкої політики безпеки, але зараз саме цей аспект посилення внутрішньої безпеки перебуває у найбільш активному розвитку [29].

Безпекова стратегія ЄС у 2020 році визначила превенцію радикалізації як один із ключових пріоритетів у протидії тероризму та загальному забезпеченні безпеки. Так само, доктрина безпеки США, яка була прийнята під час президентства Байдена, визнає екстремізм як основну внутрішню загрозу для країни. У контексті України загроза від ідеологічних груп залишається досить невеликою на даний момент. Важливо відзначити, що Верховна Рада України є однією з кількох парламентських інституцій в Європі, де відсутні націоналістичні чи правопопулістські фракції. Загалом, підтримка таких політичних сил електоратом рідко перевищує один відсоток населення [35].

У контексті тривалої війни з Російською Федерацією, яка триває вже дев'ять років, недооцінка цих рухів була б не лише некоректним розумінням потенційних загроз, але й марнуванням важливого соціального ресурсу для протидії ворожій активності. Націоналістичні групи все більше інтегруються

в регулярні військові підрозділи України, що свідчить про високий рівень контролю над можливими загрозами, які ці групи можуть представляти. В українському суспільстві може виникнути радикалізація як побічний ефект військового конфлікту, що не обмежується лише одним ідеологічним напрямком.

Мільйони внутрішньо переміщених осіб та українців, які мігрували до країн Європейського Союзу, утворюють вразливі демографічні групи, співпрацюючи як між собою, так і з залишеними в Україні особами. Це створює потенціал для різних політичних акторів, включаючи радикалів та екстремістів. Крім того, понад мільйон ветеранів війни, які стають особливо вразливою групою після демобілізації, також є проблемою для суспільства.

Україна не може беззастережно копіювати підходи ЄС та США через відмінності в соціальному, політичному та ідеологічному контекстах. Методи «гібридного» впливу Росії на Україну відрізняються від тих, що застосовуються в країнах ЄС та НАТО, що відбивається у різних безпекових структурах [36, с.171].

Після припинення бойових дій та гуманітарної кризи висока ймовірність з'явлення екстремістських та радикальних рухів. Це особливо стосується внутрішньо переміщених осіб, ветеранів та громадян, схильних до проросійських поглядів. Механізми вирішення цих проблем стають актуальними в контексті можливої деокупації Криму та певних районів Донецької та Луганської областей, що перебувають під контролем РФ протягом вже 10 років і масштаби цих проблем можуть бути небаченими для України за останні десятиліття. Однією з проблем, яка виникає внаслідок руйнування інфраструктури та зниження економічної активності в регіонах, є безробіття та низький рівень життя. Це може призвести до складнощів адаптації, особливо з урахуванням не лише досвіду війни, але й глобальних змін у соціальному середовищі.

Ці проблеми можуть впливати не лише на групи або категорії населення, але й спричиняти індивідуальну радикалізацію через так званого «самотнього

вовка». Це означає радикалізацію без рекрутування або будь-якого залучення до рухів чи груп на підставі особистого сприйняття причин проблем через випадкові події у житті.

Основною причиною, чому це стає серйозною проблемою для України, є те, що Російська Федерація майже гарантовано буде використовувати вразливі групи населення для маніпуляції та радикалізації їхніх настроїв. Після недавнього вторгнення РФ у 2022 році можна очікувати, що в українському суспільстві залишаться малими групами, що віддані російським нарративам. Один із випадків зовнішньої загрози полягає у сепаратизмі, який отримує підтримку від Російської Федерації. Цей підхід широко відомий через події в Абхазії, Осетії, Придністров'ї, а також так званих «ДНР» та «ЛНР». Навіть за тривалої військової конфронтації, ця загроза залишається актуальною для України [4].

За результатами соціологічного опитування, проведеного Фондом "Демократичні ініціативи" імені Ілька Кучеріва наприкінці 2022 року, 12% українців відносяться негативно до розпаду СРСР, тоді як 9% критикують його як тоталітарний режим. У південних регіонах України ця думка підтримується 35% населення, яке вважає, що 9 травня слід відзначати в радянсько-російській інтерпретації. Ці дані не є остаточним показником потенціалу для протестних дій, радикалізації чи екстремізму. Проте 24% респондентів із південних регіонів віднесли Революцію Гідності до державного перевороту, що свідчить про їхню схильність до ризикованих, проросійських нарративів [29].

Умови постокупаційної деінтеграції підсилюють необхідність зв'язку з громадянами, які перебували під окупацією, що стає критичною проблемою для української держави та суспільства. Під час регіонального опитування, проведеного «Демініціативами» в червні 2023 року в Одеській області, виявлено, що понад 38% респондентів підтримують відмову від вступу до Європейського Союзу в обмін на мирне врегулювання конфлікту. У той же час 40% населення регіону, яке спостерігалось на момент проведення дослідження, має російську мову як рідну (порівняно з 17% на сході). Ця ж

група громадян виражає відчутно більшу схильність до відмови від вступу до НАТО або ЄС – 34% і 32% відповідно (у порівнянні з україномовними, де ці показники нижчі - 11% у обох випадках).

Натомість, ці результати не обов'язково свідчать про те, що російськомовні українці якимось специфічно ставляться до Росії. Скоріше, вони можуть вказувати на більший вплив російського медійного простору. Однак це лише одна з причин, оскільки інші фактори, такі як можлива радикалізація селянства через продаж землі після 2022 року чи антивакцинаційні рухи, також можуть впливати [29].

Додатково, існує проблема великої кількості громадян Росії та осіб без громадянства в цих регіонах. Адміністрації цих областей потребують уваги з боку Києва, оскільки конфлікти, проблеми з пропагандою, колаборацією та вихованням поколінь на російській політиці ідентичності становлять серйозний виклик. Інфільтрація та силовий контроль не можуть забезпечити безпеку в таких масштабах, і в разі відсутності послідовної реінтеграційної політики ці проблеми можуть сприяти радикалізації у найбільш маргінальних групах населення.

Велика Британія славиться своєю комплексною стратегією протидії радикалізації, відомою як «Prevent», що викликає велику кількість обговорень. Ця політика є ключовою складовою стратегії боротьби з тероризмом CONTEST. Нова версія стратегії визначає три основні принципи взаємодії державних та місцевих установ: активну ідеологічну боротьбу, спрямовану підтримку осіб у зоні ризику та посилення заходів у соціальних та економічних сферах з високим ризиком радикалізації [29].

Для ефективного застосування цих принципів, серед інших заходів, був розроблений спеціалізований індекс соціальної та економічної запущеності населених пунктів. Також, держава активно використовує комплекс заходів для запобігання залученню громадян до терористичної діяльності. Конкретні заходи в цьому напрямі реалізуються через програму «Channel», що працює у

тісній взаємодії з установами, де ризик радикалізації найвищий: школами, медичними закладами, виправними установами.

Стратегія «Prevent» передбачає, що осіб, схильних до тероризму та екстремізму, можна виявити й надати їм кваліфіковану допомогу та соціальну підтримку. Це має сприяти змінам на рівні когнітивних процесів та поведінки, що сприятимуть відмові від радикальних поглядів та розірванню зв'язків з терористичними групами. Одержувачем відповідальності за здійснення та моніторинг цієї стратегії є Офіс з безпеки та протидії тероризму при Міністерстві внутрішніх справ Великої Британії. Надзвичайно важливим для українського співтовариства є увага до інструментів, що використовуються в Європейському Союзі, оскільки існує нагальна потреба інтегрувати ці механізми в сектори національної та соціальної безпеки України [29].

Європейська мережа уваги до процесів радикалізації (RAN) започаткована у 2011 році як ініціатива, спрямована на запобігання та протидію радикалізації. Ця мережа сприяє обміну досвідом, експертизою та знаннями між зацікавленими сторонами та фахівцями, що працюють у сфері радикалізації. Такі зацікавлені сторони можуть включати соціальних працівників, педагогів, правоохоронців, політиків, науковців та інших фахівців, які активно займаються профілактичними заходами.

Нижче наведено декілька ключових аспектів RAN:

1. Співпраця: RAN ставить за мету сприяти координації між країнами-членами ЄС та різними організаціями й особами, залученими до зусиль із протидії радикалізації.
2. Обмін знаннями: Мережа забезпечує платформу для обміну дослідженнями, кейсами та досвідом, пов'язаними з радикалізацією.
3. Рекомендації щодо політики: Однією з ключових функцій RAN є розробка обґрунтованих політичних рекомендацій через публікації та консультації з експертами.

4. Навчання та семінари: RAN організовує навчальні сесії, семінари та конференції, спрямовані на підвищення кваліфікації фахівців у сфері протидії радикалізації.
5. Тематичні робочі групи: RAN створює різні тематичні робочі групи, які зосереджуються на конкретних аспектах радикалізації, таких як онлайн-пропаганда, радикалізація у в'язницях, залучення громад тощо.
6. Центр передового досвіду RAN: Цей центр забезпечує скоординований підхід, пропонуючи експертизу та ресурси для країн-членів та організацій, залучених до протидії радикалізації.
7. Онлайн-ресурси: RAN підтримує колекцію ресурсів, доступних для всіх зацікавлених у цій сфері, включаючи звіти, посібники та настанови щодо боротьби з різними формами радикалізації.
8. Міжнародна співпраця: Хоча це переважно ініціатива ЄС, RAN також співпрацює з іншими міжнародними організаціями та країнами для більш комплексного підходу до протидії радикалізації [29].

Крім RAN, існує також мережа IMPACT Europe – ініціатива, призначена для підтримки оцінювання та покращення програм протидії насильницькій радикалізації в країнах Європейського Союзу. Цей проект активно працює з 2014 року і фокусується на створенні інструментарію для оцінки на основі даних з найновішими знаннями про рушійні сили радикалізації та методи протидії.

У рамках цієї ініціативи консорціум IMPACT Europe, який об'єднує 14 партнерів з різних країн Європи, спеціалізується на академічних та практичних дослідженнях, оцінюванні, залученні громади, поліцейській діяльності, розробці комерційного програмного забезпечення та комунікаціях. Основна мета проекту полягає в тому, щоб допомогти фахівцям ефективно оцінювати свої заходи протидії насильницькій радикалізації та застосовувати перевірені методики для планування майбутніх інтервенцій.

Ініціатива «Безпечні простори» (SafeSpace) – це громадсько-орієнтована програма, розроблена Радою мусульманських громадських справ (MPAC) для

запобігання насильству у США, особливо на східному узбережжі. Програма надає лідерам спільноти інструменти для поліпшення їхньої роботи та проводить пілотні проєкти для її удосконалення. Оцінка ефективності таких програм наразі є предметом наукового дослідження.

Проєкт також досліджує ефективність програми «Безпечні простори» та вивчає її потенційний вплив. Участь у програмі вимагає відповідального підходу до повідомлення про інциденти в правоохоронні органи та проведення реабілітаційних заходів [29].

Крім того, однією з успішних програм з дерадикалізації в США є Exit USA, розроблена організацією LoveafterHate. Її мета полягає у допомозі окремим індивідам у виході з екстремістських організацій. Програма надає менторів для колишніх учасників радикальних груп та досліджує процес виходу з них. Програма частково заснована колишніми прихильниками ультраправого екстремізму. Її головний акцент – реабілітація та інтеграція учасників праворадикальних угруповань у звичайне життя. Тренери уникають обговорення ідеологічних питань. Програма також співпрацює з мережею організацій CVE, перенаправляючи учасників до інших програм за потреби. Керівники програми гарантують повну конфіденційність інформації, включаючи дані про кримінальні правопорушення, що дозволяє звертатися не тільки колишнім, але й нинішнім членам екстремістських рухів [29].

У Німеччині діє програма EXIT-Deutschland, ініційована в 1989 році колишнім кримінальним слідчим і криминологом Берндом Вагнером. Ця ініціатива спрямована на соціальну реінтеграцію радикальних екстремістів шляхом надання освітніх та професійних можливостей. Програма задовольняє соціально-економічні потреби радикально налаштованих осіб, відволікаючи їх від екстремістських доктрин. У 2011 році була створена ще одна програма, НАУАТ-Deutschland, яка працює з тими, хто симпатизує радикальним ісламістським групам салафітського спрямування, а також з тими, хто пройшов навчання у таборах бойовиків.

У Німеччині також функціонує організація "Violence Prevention Network", яка проводить профілактичні заходи у виправних установах. Вона організовує спеціалізовані тренінги та надає психосоціальну підтримку засудженим за терористичні та екстремістські злочини, а також їхнім сім'ям. Організація розширює свою діяльність, залучаючи до профілактичної роботи школи та осіб, які повернулися з конфліктних зон.

Однією з наймасштабніших і найуспішніших програм дерадикалізації є програма, спрямована на бойовиків «Тигри Визволення Таміл-Іламу» (LTTE) у Шрі-Ланці. LTTE вела активну бойову діяльність з 1972 року, успішно протистояла армії Шрі-Ланки та здійснила численні теракти, включаючи вбивства президента Шрі-Ланки Ранасінгхе Премадаси та прем'єр-міністра Індії Раджива Ганді. Організація мала власний флот, авіацію та підконтрольну територію, фактично будучи проксі-державним утворенням [29].

Програма дерадикалізації в Шрі-Ланці була запроваджена після повної поразки угруповання в 2009 році і спрямована на реабілітацію та реінтеграцію бойовиків. Її учасниками стали 12 тисяч колишніх бойовиків, які здалися владі Шрі-Ланки. У рамках цієї програми проводилися курси професійної освіти, мовні курси, а також заняття з мистецтва та йоги, які допомагали бойовикам переорієнтувати свою увагу з колективних цілей на особисте життя.

Програма фокусувалася на особистісних характеристиках ув'язнених, а не на безпосередній зміні їхніх переконань. Вона продемонструвала свою ефективність у конкретній групі, але при розробці та впровадженні програм дерадикалізації важливо враховувати особливості та потреби різних терористичних організацій. Хоча програма дерадикалізації виявилася успішною серед членів LTTE, виникає питання, чи можна застосувати її до інших груп, таких як «Аль-Каїда» та «Ісламська держава» [29].

Досвід цієї програми є важливим для українського контексту, проте немає підстав вважати, що запозичення таких практик буде корисним та ефективним. Проблеми, які були згадані, становлять лише кілька випадків, де виявляється необхідність створення практик управління загрозами та

вразливостями (CVE) в Україні. Інтеграція країни як кандидата в Європейський союз вимагає особливої уваги, оскільки це сприятиме поглибленню співпраці в сфері безпеки та впровадженню стратегій безпеки ЄС в Україні. Унікальні внутрішні загрози екстремізму та тероризму в Україні підкреслюють важливість проведення власних досліджень та розробки практик, оскільки багато з них не можуть бути просто перенесені.

Операціоналізація наявних програм, аналіз суспільних тенденцій та використання досвіду демократичних країн допоможуть уникнути помилок, які виникають при глибокому контролі у превентивних програмах Великої Британії. Також варто розвивати власні базові практики шляхом фінансування проєктів спільно з територіальними громадами, де можна застосувати практики CVE, та де громадянське суспільство має досвід співпраці. Практики, пов'язані з громадським суспільством, є найбільш оптимальним шляхом покращення безпекової ситуації і можуть розвиватися незалежно від державного фінансування та уваги центральних органів влади, які зараз зосереджені на головній загрозі – Росії [29].

Водночас співпраця між силовими органами, місцевими владними органами, громадами та громадськими організаціями, що спеціалізуються на практиках CVE, буде вигідною для всіх сторін. Це допоможе зменшити навантаження на силові органи влади, зокрема на служби, що займаються внутрішньою безпекою, і дозволить їм приділяти більше уваги безпосередній антитерористичній діяльності, оскільки основною загрозою зараз є вплив та дії Росії.

Громадські організації матимуть можливість розвивати спроможності та основні практики з дерадикалізації, які держава зможе застосовувати, зокрема під час звільнення окупованих територій. Завдяки ініціативам громадських організацій буде зібрано додаткові дані та напрацьовано практики, які значно розширять знання про місцеві регіони та громади для органів безпеки України. Превентивні заходи є ключовим елементом безпеки України та новою складовою стратегії протидії тероризму і гібридним загрозам. Вони

залишаються важливими навіть у період повномасштабної війни, зменшення людських ресурсів країни, соціальних криз та посиленої інтеграції з Європейським Союзом та НАТО.

ВИСНОВКИ

На підставі проведеного дослідження, можемо зробити ряд висновків:

1. Під час дослідження теоретичних аспектів феномену тероризму та його законодавчого регулювання виявлено, що тероризм - складний і багатогранний соціальний, політичний та економічний явище, яке впливає на безпеку суспільства та міжнародний порядок. Терористичні акти відзначаються насильством та загрозою для життя та безпеки громадян. Законодавче регулювання тероризму відіграє ключову роль у протидії цьому явищу, забезпечуючи правові засади для виявлення, запобігання та припинення терористичних актів. Це включає в себе прийняття спеціальних законів, міжнародні домовленості та механізми співпраці між країнами. Для ефективної боротьби з тероризмом необхідно посилення співпраці між країнами, обмін інформацією та спільні заходи з протидії терористичним загрозам.

Законодавство НАТО в галузі боротьби з тероризмом відіграє ключову роль у забезпеченні безпеки та стабільності серед союзників та партнерів. Організація використовує різноманітні правові інструменти та механізми для виявлення, запобігання та припинення терористичних загроз. Це включає в себе ухвалення спеціалізованих правових актів, регулярні оновлення стратегій та планів дій, а також спільні заходи з обміну інформацією та співпрацю між членами організації. Законодавство НАТО також спрямоване на забезпечення відповідного реагування на терористичні акти, враховуючи особливості цієї загрози та необхідність координації з іншими міжнародними організаціями. Принципи правової дії НАТО в цій сфері ґрунтуються на принципах міжнародного права, зокрема принципах суверенітету, недоторканності територій та взаємовизнання прав держав. Організація продовжує вдосконалювати свої правові механізми та законодавчі засади відповідно до змін у загрозах та вимог сучасного світу. Процес посилення законодавства НАТО в галузі боротьби з тероризмом є постійним та динамічним,

спрямованим на забезпечення ефективного реагування на найбільш актуальні та складні виклики безпеки.

2. Аналіз практичних аспектів дій НАТО у сфері протидії тероризму свідчить про системні та комплексні заходи, спрямовані на забезпечення безпеки та стабільності серед союзників та партнерів. Організація активно впроваджує стратегії з вдосконалення своїх здатностей у виявленні, запобіганні та протидії терористичним загрозам.

НАТО використовує широкий спектр інструментів, включаючи спільні військові операції, навчальні програми, обмін інформацією та співпрацю з іншими міжнародними партнерами, для ефективного протидії тероризму. Організація також активно сприяє розвитку та впровадженню нових технологій та методів виявлення та нейтралізації терористичних загроз.

Практичні заходи НАТО включають в себе спільні операції у різних регіонах світу, співпрацю з міжнародними організаціями, навчання та підтримку партнерів з підвищення здатностей у протидії тероризму. Організація постійно працює над удосконаленням своїх стратегій та методів, щоб ефективно відповідати на зростаючі та еволюційні загрози тероризму у сучасному світі.

3. Боротьба НАТО з тероризмом у контексті російсько-української війни включає різноманітні аспекти. Однією з ключових складових є підтримка України в її зусиллях з протидії терористичним групам, які діють на окупованих територіях. НАТО надає Україні військову підтримку, зокрема, навчальні програми, обмін інформацією та спільні військові операції. Крім того, НАТО активно сприяє Україні у зміцненні її обороноздатності та забезпеченні безпеки на кордоні з Росією, щоб запобігти інфільтрації терористичних елементів. Така діяльність спрямована на підтримку територіальної цілісності та суверенітету України в умовах військової агресії з боку Росії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Афанасенко С.І. Загальна характеристика діяльності НАТО після 11 вересня 2001 року. Південноукраїнський правничий часопис. Актуальні проблеми історико-правової та міжнародно-правової науки. 2019. №1. С.109-112.
2. Брежнева Т.В. Глобальне партнерство: НАТО і контактні країни. Стратегічні пріоритети. 2011. №3. С.146–153.
3. Вакулич В. Історичні виміри феномена тероризму. Курасівські Читання. Наукові записки. Випуск 30. Книга 2. 2005.
4. Вичерпне пояснення від санкційної групи Єрмака-Макфола. URL: <https://www.pravda.com.ua/cdn/cd1/terroriststate/>
5. Відносини НАТО – Росія. URL: https://www.nato.int/cps/ru/natohq/topics_50090.htm?selectedLocale=uk
6. Вонсович О.С. НАТО як основний контрибутор Міжнародної безпеки. Збірник наукових праць «Гілея: науковий вісник». Випуск 99. С.376-379.
7. Все, що ви хотіли знати про статус держави-спонсора тероризму. URL: <https://www.pravda.com.ua/cdn/cd1/terroriststate>.
8. Данильченко Ю. Б. Тероризм: феномен, детермінація, протидія: автореф. дис. д-ра юрид. наук (д-ра наук): 12.00.08; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків. 2018. 34 с.
9. Данильченко Ю.Б. Визначення змісту терористичного акту в епоху інформаційного суспільства. Наше право. 2017. № 3. С. 51–57.
10. Данильченко Ю.Б. Загальна концепція детермінації тероризму. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2016. Випуск 41. Т. 3. С. 187–190.
11. Данильченко Ю.Б. Система детермінант тероризму. Науковий вісник публічного та приватного права. 2016. Випуск 2. Ч. 3. С. 211–214.

12. Єленський В. Релігія, конфлікт, терор: тенденції та прогнози. Проблеми безпеки особистості, суспільства, держави: Інформаційно-аналітичний бюлетень. 2018. Випуск 8. С. 47.
13. ЄС і НАТО домовилися про поглиблення партнерства у протидії гібридним загрозам. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2358405-es-i-nato-domovilisa-pro-pogliblenna-partnerstva-u-protidii-gibridnim-zagroزام.html>.
14. Інформація щодо історії виникнення та поняття тероризму. URL: https://www.nuozu.edu.ua/zagruzka2/12_11_20-4.pdf
15. Історія виникнення, розвиток та боротьба з тероризмом у сучасний час. URL: <https://elar.naiiau.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/ac52b277-57c8-42aa-bcbd-f026e91b7149/content>.
16. Історія тероризму. URL: <http://www.hgpa.kharkov.com/%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F-%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%BC%D1%83/>
17. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
18. Каракуц А. Трансформація концепції партнерств НАТО: кооперативний підхід до безпеки. Вісник центру міжнародної безпеки. 2012. №1–2 (25–26). С.66–71.
19. Коршунов В.О. Ідеологічні основи тероризму. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Політологія, Соціологія, Філософія. 2017. Вип. 7-8. С.75-81.
20. Новоскольцев Г.Б. Тероризм як глобальна проблема сучасності. Вісник Дніпропетровського університету. 2016. Випуск 2. С. 43–52.
21. Парламентська асамблея НАТО визнала Росію державою-терористом – Чернів. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-pa-nato-rt-teroryst/32141326.html>

22. Прасад А. Парламентська асамблея НАТО визнала Росію державою-терористом. URL: <https://forbes.ua/news/parlamentska-asambleya-nato-viznala-rosiyu-derzhavoyu-teroristom-21112022-9913>.
23. Протидіяти тероризму разом з партнерами. URL: <https://www.nato.int/docu/review/uk/articles/2019/05/16/protidyati-terorizmu-razom-z-partnerami/index.html>.
24. Серкевич І. Р. Визначення поняття тероризм та його генезис. Часопис Київського університету права. 2011. № 4. С. 331-335.
25. Стан взаємовідносин НАТО та України. URL: <https://censs.org/stan-vzayemovidnosyn-nato-ta-ukrayiny>.
26. Судак І.І., Манулатій Р.О. Проблеми етнічного та релігійного факторів у явищі тероризму. Проблеми міжнародних відносин: зб. наук. пр. Київ: КиМУ, 2017. Випуск 4. С. 73–85.
27. Сухицька Н.В. Історичні витоки тероризму. Протидія терористичним актам у міському середовищі: збірник матеріалів Наукового форуму. Навчально-науковий інститут права та політології УДУ імені Михайла Драгоманова (м. Київ, 21 червня 2023 р.). Київ: Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова. 2023. С.126-129.
28. Сягровець В.А. Міжнародне співробітництво у сфері протидії тероризму в Європі: аналіз нормативно-правової бази. URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2017/2/5.pdf>
29. Тарасюк Т. Впровадження превентивних практик протидії радикалізації в Україні: потенціал та приклади партнерської інфраструктури. URL: <https://dif.org.ua/article/vprovadzhennya-preventivnikh-praktik-protidii-radikalizatsii-v-ukraini-potentsial-ta-prikladi-partnerskoi-infrastrukturi>
30. Тероризм: кримінологічна детермінація і кримінально-правова протидія: монографія / В. В. Середа, І. Р. Серкевич; за заг. ред. В. С. Канціра. Львів: ЛьвДУВС. 2016. 188 с.
31. Тероризм: теоретико-прикладні аспекти: навч. посіб. / кол. авт.; за заг. ред. проф. В. К. Грищука. Львів: ЛьвДУВС. 2015. 328 с.

32. Череп'юк В. Країни-члени НАТО підтримали створення спецтрибуналу для Росії, але цього недостатньо. URL: <https://suspilne.media/321884-kraini-cleni-nato-pidtrimali-stvorennaspectribunalu-dla-rosii-ale-cogo-nedostatno/>

33. Шатун В.Т., Тимофєєв С.П. Роль НАТО в запобіганні конфліктам у світі та протидії міжнародному тероризмові. URL: <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/posibnuku/2/159.pdf>.

34. Шпиталенко Г.А. Тероризм, як феномен глобалізації світу: історично-філософський аспект. Гуманітарний вісник Запорізької державної академії. 2014. № 18. С. 116-123.

35. Щава К.О. Наслідки російсько-української війни для НАТО. Матеріали XVI Міжнародної науково-технічної конференції «АВІА-2023». 2023. С. 27.50-27.52.

36. Щава К.О. Стратегічна комунікаційна діяльність НАТО у відповідь на вторгнення Росії на територію України. Тези доповідей XXIII Міжнародної науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених «Політ». 2023. С. 170-172.

37. Щорічний звіт Генерального секретаря НАТО за 2014 рік. URL: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2015_01/20150202_SG_AnnualReport_2014_ukr.pdf

38. Щорічний звіт Генерального секретаря НАТО за 2015 рік. URL: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2016_02/20160208_SG_AnnualReport_2015_uk.pdf

39. Щорічний звіт Генерального секретаря НАТО за 2016 рік. URL: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2017_03/20170320_20170313_SG_AnnualReport_2016_ukr.pdf#page=89.

40. Щорічний звіт Генерального секретаря НАТО за 2018 рік. URL: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_publications/20190314_sgar18-en.pdf#page=7

41. Щорічний звіт Генерального секретаря НАТО за 2019 рік. URL: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2020/3/pdf_publications/sgar19-en.pdf.
42. Щорічний звіт Генерального секретаря НАТО за 2020 рік. URL: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2021/3/pdf/sgar20-en.pdf
43. Щорічний звіт Генерального секретаря НАТО за 2021 рік. URL: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/3/pdf/sgar21-en.pdf
44. Щорічний звіт Генерального секретаря НАТО за 2022 рік. URL: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2023/3/pdf/sgar22-en.pdf
45. Щорічний звіт Генерального секретаря НАТО за 2017 рік. URL: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2018_03/20180905_SG_AnnualReport_2017_ukr.pdf.
46. Defense Against Terrorism Programme of Work. NATO. 2015. URL: https://www.nato.int/cps/ic/natohq/topics_50313.htm?selectedLocale=en.
47. NATO and Terrorism. NATO. 2002. URL: https://www.nato.int/cps/ic/natohq/official_texts_87905.htm?selectedLocale=ru.
48. NATO's response to terrorism. NATO. 2005. URL: <https://www.nato.int/docu/review/2005/combatingterrorism/NATO-Response-Terrorism/EN/index.htm>.
49. Operations and missions: past and present. NATO. 2005. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natolive/topics_52060.htm.
50. Segeler M. Unvisible armies: Terrorism into the 1990th. Joseph. 1986. Vol. VIII. P. 11–15.